Incunabula 39 cross. 4

Artes elegant.

Colatius s. Colucius (Matthaeus) Libellus de verbo, civilitate et de genere artis rhetoricae

Venetiis per Bernardinum de novaria. 1486.

Hain Repert. bibliogr. N. 5,476.

GW. 7156 (Wist. 126)

Matthæi colacii cognomento Siculi calabræ urbis neocastri
ciuis ad sapientissimū Dominicum maurocenum de uerbo
ciuilitate:& de genere artis rhetoricæ ī magnos rhetores Vi
ctorinum & Quintilianum.

PRAEFATIO.

AMo te multum: & diu uir sapientissime Domi
nice Maurocene. Sed si unde motus: amarim
amemue: quæris: Audi. Non ex largis tuis opi
bus: nec amplo genere. Hæc & si sunt multi-
tudinis opinione maxima: tamen ea nihil ego
quæro: sequor & admiror. Sunt enim fortunæ & īfirma: red
duntque plerunq; homines inertes: & a uirtute alienos: Sed
amo te duplici tua uirtute morali & in tellectuali: quibus &
domi & foris apud omnes clares. Hinc uera tibi nobilitas:
hinc uera & iusta laus. in his nulla dominæ fortunæpotestas.
His igitur amās ardebam ad te scribere: Sed deerat scribēdi
argumentum. Ecce autem Antonius Adinolphus Siculus uir
integerrimus: & tnarum laudum uehemens preco. Id īspera
to mihi obtulit. Nam paucis ante diebus mihi in Riuo alto
casu factus obuius īquit. Modo Matthæe cum uiro grauissi
mo Dominico Mauroceno sumus ī re litteraria uersati Post
multa: credo quo me pertentaret: ut fit: Dixit se quædam ha
bere dubia: neque hactenus Comperisse: qui ea sibi solueret
Ea quæ ferebat dissolutu difficilia: hæc esse. Ptimum: quid
esset in oratione Ciuilitas. Secundum: utrū orationes. M.
Tullii ciceronis haberent Ciuilitatē? Tertium: propter quid:
Doctus & iustus orator in actione causæ uinceretur ab indo
cto: si quando accideret: esset ne? quod indocti orationes ha
berent Ciuilitatē: Docti autem minus. Hæc ferebat Anto-
ninus te uideri subdubitare. cupereq; declarari. Hæc equi
dem Accipiens sum plurimum lætatus: non tantum quod fi-
derē posse ī his tibi satisfacere: Quātū quod essē nactus quod

quærebã scribẽdi tibi argumẽtũ. Præsertiquũ crederẽ ea te nõ ignorare: Sed pertẽtare potius: quid cõtra dici possẽt: me morẽ de relatione Aristotelici dicti. Dubitare autẽ de singu lis nõ erit iutile. Cæterũ quoniã propter rerum & materiæ similitudinem: ista quæ cupere uideris agendo: simul decla ratur rhetoris Victorini de genere artis rhetoricæ nõ medio cris error: miscebimus igitur eũ huic ad te nostræ disputatio ni. Addo etiã. M. Fabiũ Quintilianũ: qui & si de genere artis lõge meli9 Victorio sẽsit: tamẽ nõ abest ab errore. Sed primũ agemus tua: deinde ueniemus ad eos.

Distributio ad Docilitatem.

r Espõdebimus igitur tibi pro uirili nostra ordine: quo tu Antonino referente uelle uidebare: Primũ quid ẽ ci uilitas: Secundo: habeãt nec ne. M. T. C. orationes ciui litatẽ: Vltimo propter quid Summũ oratorẽ iusta agentẽ ab i perito: & agẽte iiusta superari. Hoc tuo ordie pergemus. Sed sumemus principiũ aliquãto remotius. Aliter. n. fieri nõ põt. Nã dicẽda sũt mihi pri9 hæc noĩa ciuitas ciuis & ciuilis quid noĩs & quid rei. De cã horũ ciuis: ciuitas: ciuilis & ciuilitas

i am satis cõstat: tũ Aristotelis testimonio: tũ ẽt: quod ma ximũ ẽ experiẽtia: Hominẽ esse natura animal sociabile: ũde noĩa iuris ciuis & ciuitas orta sũt. Nã cõgregationẽ hominũ iure ĩter se uiuẽtiũ uoluerũt maiores ciuitatẽ appel lari: & eorum unũquẽq; eius ciuitatis ciuẽ. Primũ eni hoĩes sparsis cõgregaciũculis & familiis lege tãtũ naturæ uiuebãt. Inde cogente natura meliore consilio usos coiisse simul mul tos: & fossis & menibus se muniuisse. Hæc autem urbẽ appel larunt: ibi clusi: qui habitarẽt ciuitatem & eorum singulos ci ues. Tunc primum ibi cæptum condi & scribi iura: artes cele brari: fieri bella: rem militarem magni haberi: omnẽ deniq; uirtutem ad ciuitatis cõmoda pertinentẽ coli. Hinc igitur: ut dictum ẽ: ciuis ciuitasq; iuris noĩa esse ducta a ciue & ciuitate postea sunt denõĩata ciuilis & ciuilitas. Sed a ciuilitate ciuilis

Habes igitur ciuis ciuitatis:ciuilis:& ciuilitatis ortũ originẽ
qꝫ. Videamꝰ nũc quomõ hæc noĩa ad ſe ĩuicẽ hẽant:Quid ue
ſignificẽt.

Ciuis:ciuitas : ciuilis & ciuilitas in quo prædicamento ſunt.

ũt ãt ciuis & ciuitas ĩ prædicamẽto relaciõis ſecũdũ di
ci. Nã ciuitas alicuiꝰ ciuis ẽ ciuitas : & ciuis ẽ ciuitate
ciuis Ciuilis uero & ciuilitas ſũt ĩ prædicãento qualitatis.Eſt
enĩ ciuilis:quale a ciuilitate ſua qualitate denoĩatũ:Vt a iuſti
tia iuſtus.Ita hæc noĩa inuicẽ ſe habẽt.Dicamus nũc:quid ea
ſignificẽt:quod magis ei:quod quærimus facit.

Quid ſit ciuis.

am dictũ ẽ ciuitatẽ ciuiũ iure uiuentiũ cõgregationẽ eſſe.
i Ciuẽ porro dicũt:qui ciuitatis legibus uictus honores &
onera ſubit:& eius ſiue boni : ſiue mali quod ſuæ ciuitati
accidit:fit particeps. Hoc ẽ eſſe ciuẽ. hoc iurecõſulti. hoc. M.
.T.C.ad Curionẽ dicit. Vbicũqꝫ es:ĩ eadẽ es naui:ideſt ubicũ
qꝫ es:dãna tuæ ciuitatis te eius ciuẽ tangũt. Idẽ ad eundẽ.
ciuẽ non puto cẽ tẽporibus his.qui ridere poſſit. Idẽ ad lẽ
tulũ.Et cũ rep.quaſi locutꝰ ſũ : ut quẽ bonũ ciuẽ ſẽper habuiſ
ſet:bonũ uirũ cẽ pateretur. Et facit differentiã ĩter bonũ uirũ
& bonũ ciuẽ.Bonũ uirũ eſſe:qui ſingulis bonus ẽ: bonũ ãt ci bonꝰ ciuis
uẽ qui prudẽtia fortitudĩe iuſticia liberalitate eloquẽtia:fide
cæteriſqꝫ uirtutibus & laboribus ciuitati prodeſt. Quales ci
ues romanos fuiſſe legĩus:Marcos Catones:Publios Scipiões
Fabios:Regulos:Qui ſuæ uitæ bonũ cõmune ſuo ocio & do
meſticis negociis publica pericula:& publicos labores præ
tulerũt. Habes quid ẽ ciuitas:quidqꝫ ciuis:Veniãus nũc ad
reliqua duo ciuilẽ & ciuilitatẽ.

Quid eſt ciuilis.

iuile ãt ẽ quicquid cõuenienter ad ciuitatẽ pertinet. Vn
c de.M.C.ad hærenniũ. officiũ oratoris ẽ de his rebus
poſſe dicere : quæ res ad uſum ciuilem moribus & le
gibus cõſtitutæ ſunt. Id quũ ita ſit:homo ciuis:qui uita:mo
ribus:ſtudiis:atque laboribus ciuitati congruit reſpondetqꝫ.

Adde qui peritus operationũ oĩum & sciẽtiarũ ad ciuitatẽ pertinẽtiũ: & qui pro ciuitate multa ĩ utrãq; fortunã ẽ expertꝰ. Hic proprie & maxĩe ciuilis siue politicus appellatur. Nã is scit Ciuitatẽ ĩstituere & ĩstitutã cõseruare. Id ĩ Thimeo plato: idq; ẽt uerũ esse. M. Cicero ad Cæliũ planissime mõstrat. A te neq; præsẽtia neq; præterita: sed ut ab homĩe lõge ĩ posterũ prospiciẽte futura expecto. Vt quale ædificiũ in rep. mihi futurũ sit scire possim. Neq; id ĩ iuria: Te enĩ .i. ciuiliorẽ nemĩnẽ cognoui. Vides quẽ M. Cicero ciuilẽ appellat. qui magna prudẽtia & rerũ Ciuiliũ ĩ oĩ fortuna usu cõmoda & ĩcõmoda ẽt futura ciuitati prospiciat. Qualis ẽt legitur fuisse. M. Cato: qui omni præpositiõi de rep. præsto sẽper erat Sed dissseramus apertius. quæ sũt illæ sciẽtiæ quibus fiat prudẽs & excellat quẽ. M. Cicero ciuilẽ appellat.

Scientiæ Ciulies

Sunt enĩ multæ: quæ sub uniuersali nõie Ciuili seu morali Sciẽtia cõtinẽtur. Pria nãq; monastica que uulgo ethice appellatur. Nã ĩterest reip. sĩgulos bonos uiros hẽre ciues: hæc hoc facit: hæc unũquẽq; homĩnẽ propter se secũdũ unãquãq; uirtutẽ perficit. Interest itẽ reip. prudẽtes patresfamilias hẽre: qui recte quisq; suã familiã gubernẽt: & diuitias parent: quibus Ciuitas in ocio splẽdeat: bello aũt hostẽ propulset & uincat. Hæc quæ cõficit dicitur Economica: quæ teste: Aristotile: finẽ habet diuitias. Hãc comitatur res militaris quæ iustitiæ in Ciuitate oĩa conciliat: subiicit. & hostẽ arcẽdo eã trãquillã reddit. Sũt quædã ẽt ĩ ciuitate disciplinæ: ũde acquirãt adolescentes futuri politici purũ sermonẽ: ad eloqutiam aditũ: bonos mores: & ad gubernandã etiã remp. instrnãtur. Hæ sũt grammatica: Poesis & historia maxime. Mãcus enĩ ẽ politicus seu Ciuilis: Qui grammaticæ purũ sermonẽ nõ hẽt Nã puritas sermonis pars ẽ elegãtiæ: quæ ẽ pars elocutionis: ut Marcus Cicero ad hærrennium uult. Sed poesis teste

in Timeo platone est operacionū ciuiliū imitatrix:& uirtutis
laus: Quod diuus Basilius ad nepotes testatur. Historia
uero humanæ uitæ magistra quid hominem nō doceat? quæ
cōsilia bona & mala homini nō suggerat? mala: ut ea fugiat:
bona ut sequatur: & utrisq; prudēs fiat. Cōtrariorū enī eadē
est disciplīa. Valet historia quidē teste Aristotile ī rhetoricis
& politicis ad rēp. gubernandā plurimū. Est itē alia: quæ
positiua legū: uel politica appellatur: cui iuris sciētia subest.
Hæc totius reip. formā cōplectitur: eā statuit & conseruat.
hæc iperat oīa. Hæc dominatur. Accipit hæc sibi comitē seu
ministrā: uel potius fortasse magistrā dominā rerū eloquētiā
Quā rhetoricā uocāt: quæ etiā una ciuiliū est. Nequo fert il
la pedē sine ea: hac uir ille ciuilis: qui politice ministrat de iu
sto: utili: pulchro: & his contrariis pro ciuitate domi & foris
differit. Cū hac ille oīa suscitat: & rursus quādo uult sternit.
Cōficit ille hac & destruit oīa. Quid nō potest domina rerū
potētissīa eloquentia? Vnde ei non immerito diuinus ille uir
gilius hanc talem laudem tribuit.
Tum uirgam capit hac animas ille euocat orco
Pallentes: alias sub tristia tartara mittit:
Dat somnos: adimitque: & lumina morte resignat:
Hæc ille de Mercurio eloquentiæ deo. Sed de ea: & reliquis
hic plusq̄ satis. Nam eo libro: ubi de digestione scientiarum
differo: de omnibus longe diffusius. Hæ igitur sunt scientiæ
ciuiles: quæ ad ciuitatē maxime pertinent: Harum ergo qui
maxime peritus est: & multa usu pro ciuitate in utranque for
tunam domi & foris est expertus: Is maxime ciuilis dicitur:
& idem etiam prudens. De his enim teste Aristotile pruden
tia est. Hinc illud fuit: quod. M. C. ad Cælium scripserit. De
rep. futura a te expecto: nam ciuiliorem te neminem cogno
ui. Habes uir clarissime: quid & quomodo est ciuilis: Co
gnosce nunc paucis: quid est ciuilitas.

a Ristotiles qualitatis prædicamento ait:qnalitatẽ esse propter quã denoĩatiue quale quid dicitur:ut ab albe dine qualitale denominatur albus quale.a rusticitate rusticus:a grãmatica grãmaticus.Iustus a iustitia:& a musica musicus.Sic a ciuilitate ciuilis. Est.n.ciuilitas quædã uirtus periciaq; sciẽtiarũ & rerũ ciuiliũ i ipso ciue:unde is ciuils ap pellatur.Sic igitur ciuilitas ẽ quædã qualitas:ũde denomina tiue dicitur ciuilis quale. In oratiõe ãt tãquã i re operata ciuilitas ẽ quidã effectus & exẽplũ eius ciuilitatis. quæ ẽ in a nima oratoris:Idest quædã castigata cõueniẽtia oĩum partiũ orationis iter sese secũdũ præcepta rhetoricæ. Idq; uirtute o ratoris eã agẽtis & exẽplo eius ciuilitatis: quã is hẽt i anima Nã quisq; artifex operatur secundũ habitus:quos hẽt. Vnde ẽt oratio denoĩatur ciuilis. Sic quoq; i ciuitate ciuilitas est cõueniẽtia oĩum partiũ reip. secũdũ illa ciuilitate: quæ ẽ i in tellectu ciuiũ. Vt cãtus musici ẽ secũdũ illũ habitũ musicæ: qui ẽ i anima musici:Et formata domus: & distributus exer citus secũdũ illã formã:quæ ẽ i itellectu domificatoris:& ipe reratoris distribuẽtis.Quisq;.n.ut dictũ ẽ operatur secũdum eos habitus:quos hẽt. Diximus:quid ẽ ciuilitas ẽt i oratõe Videamus nũc utrũ oratiões. M. Ciceronis habeãt ciuili tatẽ:nec ne.

Orationes.M.C.habere multum ciuilitatis.

Hetorica una sciẽtiarum ciuilium ẽ.orator. M. C.qui orationes secũdũ precepta rhetoricæ scripserit:fuit me iudi- ce ciuilissimus oratorũ:qui unq̃ fuere omium. Quis peritior de rep.M.C? Quis eo rectius & rhetoricam: & omnes ci uiles scientias tenuerit? Quis denique plura de republica in utraque fortuna & est expertus & uiderit? Certe omnium na tionũ & gẽtium nemo. Quanto enim eius respublica magni tudine cæteras superarit:tanto ipse cæteros ciuiles ciuilitate: Materiam autem rhetoricæ causam esse ciuilem.

Formā ciuilē:nā forma ē ī oratione re ciuili ciuilis dicēdi mō dus. Fines iustū:utile:pulchrū:opera ciuilia secūdū leges: & īstituta ciuitatis. Oēs igitur cāæ ciuiles:Ergo oratio tota ciuilis. Ciuilis itaq;:ut dictū ē: ē quoddā quale a ciuilitate sua q̄litate denomiatū. Et ciuilitas ē ī oratiōe cōueniētia partiū:uirtutes rhetoricæ:& oratoris agētis: ergo orationes. M.C. hēre multū ciuilitatis. Quoniā exposui quid ē ciuilitas: & utrū sine ciuilitate possit eē ciuilis oratio: Venio nūc ad ultimā dubitationē tuā: Propter quid:peritū oratorē & iusta persuadētē ab iperito & defēdēte iiusta aliq̄do superari. Quā dubitationē:ut exoluā:Sūt quædā mihi aliq̄to altius repetenda.

Vicio auditorū doctū & iustū oratorē uinci ab indocto.

r Hetoricā dicēdarū causarū sciētiā eē dubitat nemo: Causarū porro genera eē tria:Deliberatiuū demōstratiuū:iudiciale. In cuius uis generis cā tria:ut sit causa: teste Aristotile rhetoricorū primo requirūtur:Actor: reus: & Auditor. uno eorū dēpto: nō ē causa. Sed quia finis ē ad auditorē:qui persuasus:ē sētentiā laturus. uterq; orator: actor :& reus ī eū dicēdo agūt:ergo uterq; orator respectu auditoris agens dicitur:Auditor uō ab utroq; patiēs: Nā actionē eorum accipit:ūde persuadetur: Sed agēs:ut ītroducat iecte formā: oportet hēre pacientē bene dispositū:ut ī natura:si ignis ageret ī sica ligna:Sic ēt ī ciuilibus actionibus. Sed iā dictū ē oratorē ad auditorē agentē eē:auditorē uero patiētē. Videamus nunc quo is ordine actionem oratoris accipiat. Sunt in auditore sensus exterior:interior:intellectus & uolūtas. Sensus exterior auditoris dicta oratoris per sensus iteriores porrigit intellectui:qui intellectus ea quæ accepit pensando librandoque iudicat:& iudicata mandat uoluntati: Volūtas uero pro iuditio ītellectus fert sētentiā. hic ē ordo auditoris: & iudicis ī iudicādo. Sed hæc quū ita sit:oportet auditorē ītellectū

& appetitũ iustitia castigatũ hẽre. Id est doctum intellectum & capacẽ ciuiliũ rationũ: uolũtatẽ ãt nõ amicia: non odio: nõ simultate cæterisq; passionib9 suffusam. Ne cõgruat ei: quod dicit aristotiles. Ponit sæpe iudex delectabile ãte triste. hæc i auditore si nõ ita sunt: frustra i eum agit: q̃uis sit perfectissim9 agẽs orator. Nõ.n. habet patientẽ bene dispositum. his igitur ita existentibus: doctũ rhetorices oratorẽ & iusta persuadentẽ ab iperito & agẽte: iniusta superari nulla alia ratione posse cõtingere: quã aut ignaro iperitoq; itellectu auditorũ: aut suffusa passione corũdẽ uolũtate: aut utroq;. i. uolũtate & itellectu corrupto: neutroue itegro: quod eẽt deterius. Habes in tuis dubitationib9 meũ sensũ uir ãplissime. Venio nũc ad Victorinũ & Quitilianũ: Si prius pauca lectorẽ monuero.

Finis de ciuilitate: sequitur de genere artis.

Mattheus colacius siculus lectori salutem.

Arcum Fabiũ Quintilianũ: & Mariũ Fabiũ Victorinũ magnos uiros esse nõ inficior lector. sẽtio tecũ. Sed quia i nullo peccare nõ est hominis: ipsi ergo: quia hoĩes peccare potuerũt. Quæ res quũ ita sit: i his quæ in eos scripsi: mitte te rogo i me passionẽ & lege animo æquo: Si faueris lector: ædã multa alia utriusq; uiri in arte dicendi errata. Cõmentarios itẽ in omnia. M. T. Ciceronis opera: & i omnes eius oratiões. In crispũ itẽ salustiũ. Adde Iuuenalẽ. nã qui eũ sunt iterpretati: scripsere tãtum quantum officii grammatici est. idque satis apte: officiũ quippe satyri est uituperare & laudare. Omis uero laus & uituperatio a cognicione habituum & rhethorica demonstratiua oritur & fit. Ergo oportet satyri interpretem monasticæ totiusque ciuilis sciẽtiæ: & laudatiuæ rhetoricæ peritissimum esse. Aedam item omnia nostræ tempestatis italica bella. De digestione omnium scientiarum. Comparationem inter remmilitarem: & iuris scientiam. Comparationem inter medicinam: & scientiam legalem.

Vtrũ apud priſcos fuerit tãtũ ligua grãmatica an ẽt uulgaris
Vtrũ difficilius inire amicitiam an cõſeruare. Declama tioes ĩ oĩ genere multas. Patauiũ. Vincẽtinũ ſcledũ. De ratione diſcẽdi. De uera nobilitate. Quæſtionẽ: utrũ ĩterpretatio poetæ ſit tãtũ grãmatici. Epiſtolas familia res plures ducẽtis. Nã dũ alii laborãt: quo parẽt ſibi purpure as ueſtes: gẽmis: & auro manus ornẽt: ego lacerus ſqualidus: ſẽtus: mihiq; ipſi neglectus: quo parẽ hæc uolẽtibus uti. Edã hæc oĩa ſi faueris ĩgenio lector. Si aũt minus: ſinã ea iacere: la tereq; uſq; ĩ mortẽ. Nã tuto tũ poterũt exire: ubi nulla officiet ĩuidia: ubi nulli aſpiciẽt torui oculi: ubi nullus me ſparſo ĩ ri‑ſũ ore ſignabit adũcus naſus: Vale

Matthei ĩ magnos rhetores. V. &. Q. de genere artiſ prefacio

u ẽio nũc ad ea quæ ſũ ĩ pricipio policito: magni rhetoris Victorini ĩ rhetoricã. M. C. de genere artis primũ erro rẽ. Adde ẽt Quĩtilianũ: qui & ſi lõge melius Victorino de genere ſentit: tamen non abeſt: ab errore. Sed uereor ne ſatis ſit mihi uerũ tutari: & pro iuſtitia eẽ: propterea: quod in eos diſſero: qui ſũt uetuſta & magna autoritate cõfirmati. Quod ſi hoĩes uolẽt ſemota autoritate cũ illorũ dictis noſtra dicta cõparare: fatebũtur fortaſſe nõ oĩa ãtiquitati eẽ cõcedẽ da: lætabũturq; & ĩuẽta ueritate: & hãc ſuã ætatẽ cũ ãtiquita te nõ ſatis ĩiuſte certare. Sed accipiãt ĩ utram partẽ uelint. Nos tamẽ pergẽus: amici. n. omnes: Sed magis amica ueritas:

Diſtributio ad docilitatem.

t Enebĩus igitur hũc ordinẽ. Primũ proponẽus de ge nere artis textũ. M. T. C. Deĩde ĩterpretabĩur eũ. Tertio errata Vi. &. Q. oſtẽdẽus: Propoſitio textus. M. T: c.

i N cognitiõe cuius uis artis hæc primum ſũt neceſſaria cognitu. genus artis. Finis. materia: & oĩs cã: Propte‑rea caſtigati ſcriptores hæc præmittunt. M. Cicero igi tur uir ſcribendi peritiſſimus ſcribens rhetoricam: ea præ‑miſit: Et primum omnium rhetoricæ genus dicens:

Rhetoricā partē eē ciuilis:seu moralis scientiæ: quæ philoso phia practica ē his uerbis. Ciuilis quædā ratio ē: quæ mul tis & magnis ex rebꝫ cōstat. Eius quædā magna:& āpla pars est artificiosa eloquētia: quam rhetoricā uocant. Nā neq; cū his sētius: qui ciuilē sciētiā eloquētia nō putāt idigere. Et ab his qui eā putāt oēm rhetoris ui & artificio cōtineri: magopere dissētimus. Quare hāc oratoriā facultatē i eo genere ponemus: ut eā ciuilis sciētie partē esse dicamus

Matthæi colacii interpretatio.

P Ro ea philosophiæ diuisiōe: quæ huic loco facit. Aristotiles sceūdo methaphisicæ diuidit philosophiā idu as partes. Theoricā uidelicet:& practicā. Sed quia homo cōstat corpore & aio: Practica: quæ pro cura hoīs ē diuiditur rursus i duo: In medicinā: quæ curat hoīs corpꝫ:& moralē siue ciuilē: quæ curat animū. Ita eustachiꝫ i pricipio moralis. Sed ciuilis: quæ ē quoddā gēus multis sciētiis cōstat q̄s quia supra de ciuilitate declaraui: nūc cursi tātū numerabo. Cōstat. n. Monastica. economica: remilitari: positiua legū: Iure ciuili: rhetorica:& quibusdā aliis. Hæ. n. sūt ciuiles sciētiæ & si diuersæ materia īter se: tamē oēs ad ciuitatē pertinētes: Ex quibus oritur quoddā genus: quod ciuilis ratio siue scientia appellatur: Nam genus ut uolūt philosophi: per operationē itellectus a speciebus & particularibus deducitur: ut i natura animal ab hoīe & equo: Itē ab hoc hoīe & ab hoc equo. Ergo gēus rhetoricæ cui ea subiicitur ē philosophia practica: sciētia ciuilis siue moralis. Idq; sonāt uerba. M. T. Cicerōis. Nec sinit me mētiri. M. F. Q. qui libro secūdo de generali artiū diuisiōe īter scias practicas rhetoricā pōit. Neq; ēt magnus. Arist. ethicorū prio: ubi de laudibus ciuilis sciētiæ hæc eadē refert his uerbis. Hēt sub se ciuilis scientia dignissias facultates: Rēmilitarē: economicā atq; rhetoricā. Clarissie hic philosophus sciētiā ciuilē gēus: rēmilitarē: economicā & rhetoricā speciēs pōit. Hic. M. T. C. in hūc rhetoricæ locū illā.

Aristotilis sētētiā trāstulit his uerbis. Ciuilis quædā ratio ē: quæ multis & magnis rebus cōstat:& reliqua. Sed fuerūt de rhetorica magnorū uirorū tres opiniōes. Quidā uolebāt eloquētiā eē totū.oēmq; ciuilē rōnē sub ea cōtineri. Hi.n.mouebātur propterea quod rhetorica teste Aristotile rhetoricorū prio.ē cōmunis sciētia:neq; quicq̄ sine ea cōfici pōt. Quid nā q; geritur neq; domi:neq; foris:cuius magna pars: & fere totū nō sit rhetorica persuasio? In practicis certe nihil. Vnde eā hi appellabāt dominā rerū. Itē arcebāt eā quidā alii a sciētia ciuili. hi mouebātur:quod uidebāt malos uiros eloquēti a ciuitatē multis malis afficere. miscere oīa: bella ciuilia cōcitare:iiusta:iutilia:turpia pro cōtrariis iustis. utilibus:& pulchris ostēdere. Ergo hi uolebāt rhetoricā. tāq̄ mille malorū istrumētū a ciuitate pelli. Marcus.C.āt ex tertio nō ē: eorū: qui uolebāt rhetoricā: neq; arcēdā neq; gēus eē Sed discēdā ciuilis sciētiæ partē. Hoc igitur hic dicit. M.C. hoc mō.Ciuilis quædā ratio ē.i.ē quædā ciuilis sciētia genus. Nā quod in pricipio dicit:ciuilis ratio i medio & i fine ciuilē sciētiā appellat. Quæ multis & magnis rebus cōstat.Id ē multis & dignis speciebꝰ:partibꝰ:uidelicet economica:monastica: remilitari positiua legū.& reliquis.Eiꝰ.i. generis ciuilis sciæ rhetorica ē una parciū & specierū. Neq; illis assētior iquit. M.C. qui eā negāt:neq; illis:qui faciūt eā genus.Hoc modo clarissime apparet:quid uelit hoc loco.M.TC.& ut dixi imitatū eē Aristotilem:qui dat ciuilem scientiam esse genus:rhetoricam autē eius generis partem. Data igitur huius loci uera & clara: uti rcor interpretatione: uenio nunc ad uictorirum.

Error Victorini.

is multa bene dixit de genere. Postrēo gēus eē quod dicitur:cuius generis uestis.cuius generis factura:Id est qualis uestis:qualis factura: & hoc modo dicit Marcum Ciceronem intellexisse hic genus. Id est qualis esset rhetorica. Ego uero responderem bona uel mala.

Victorinus igitur hoc modo uidetur uelle dicere: rhetoricã esse sub prædicamento qualitatis: quod paulopost dicit apertius: & id esse eius genus: Hoc uerum est. nemo negat. Omnis enim scientia sub prædicamento qualitatis est. Sed nihil ad mẽtẽ. M. Ciceronis hic nihil ad huius loci ĩterpretationẽ. Sed cũ cẽt duplex philosophia theorica & practica: ĩ qua ista rũ cẽt rhetorica ĩtellexit: quæsiuit ue. M C. ut dictũ ẽ ĩ ĩterpretatione: nõ autẽ de prædicamento qualitatis. Illud ẽnimis altũ & cõmune nos querimus quoddã ĩferius. Nã. M. C dicit rhetoricã eẽ partẽ ciuilis sciẽtiæ. ciuilis sciẽtia nõ ẽ prædicamẽtũ: sed ẽ quoddã genus sub prædicamẽto. Deide uictorinus ĩterpretatur hic ciuilẽ rationẽ facta: acta: negotiaq; ciuitatis. Nã dicit oĩs patria quicquid agit ratio ciuilis dicitur ergo ratio ciuilis ciuitatis acta. Errat hic haud parũ. Nã rationẽ ciuilẽ ĩtelligit hic cicero sciẽtiã ciuilẽ quoddã genus: sub quo sũt multæ sciẽtiæ: ut dictũ ẽ. Facta ãt & negocia ciuitatis sũt materia sciẽtiarũ ciuiliũ: circa quã ipsæ sciẽtiæ uersãtur. Et hic. M C. ĩtelligit & loquitur de habitib9: de sciẽtiis: nõ de materia. Et ĩplicat: nã rursus quærit gẽus rhetoricæ. Supra dixit genus eẽ prædicamẽta: nũc ãt rationẽ ciuilẽ. Deide. V. diuidit rationẽ ciuilẽ. i. negocia & acta ciuitatis ĩ duas partes ĩ res certas solẽni cursu sine tumultu: & ĩ lites. Quid ĩtelligat Victorin9 res certas solẽni cursu sine tumultu: nescio. Ego uero hoc certe scio eũ illa descriptiõe descripsisse res æternas & necessarias: ut motũ cælorũ: generationẽ & corruptionẽ: & similia. Ista sũt certa & ĩmutabili cursu. Sed facta ciuitatis sũt dubia cõtingẽtia: uariabilia. Ita Aristotiles primo ethicorũ: & multis in locis. Ita ẽt. M. Cicero ĩ officiis. Si aliud ĩtellexit Victorinus: nesciuit illud describere. Quod describit: ex necessariis est. Hoc palam. Sed esto sint aliqua in ciuitate certa: ut ipse dicit: nihil tamen faciunt huic loco. Nam Marcus. C. loquitur hic de scientiis ciuilibus: non de actis ciuitatis: quæ sunt materia scientiarum; ut dictum est.

Victorinus rursus alterã partẽ ciuilis rationis:quã quæstio nes & lites appellauit: dicit esse sciẽtiã & diuidit eã ĩ rhetori cam & Sapientiã. Errat:nã quæstiones & lites sũt materia rhetoricæ & non rhetorica. Rhetorica enĩ est habitus & Sciẽ tia:quæ uersatur circa lites. Tandẽ Victorinus uenit ad uer ba textus. M.C. & ĩterpretatur illud multis & magnis rebus: idest:quia de crebris & de magnis rebus lites fiũt. Errat:nã multis & magnis rebus. M.C. ĩtelligit sciẽtiis ciuilibus:ut ĩter pretationẽ ẽ dictũ. Errat igitur multipliciter. Nec mirũ:nã ignorato:nõ ĩtellecto genere:& diuisiõe philosophiæ a Victo rino:quod est in hac re principium & caput: nihil deinde po tuit ab eo dici quod quadraret. Diffluunt enĩ omnia. Error in principio diffunditur in reliqum corpus. Sed quia Victo rinus nunc ẽ ĩ manu omnium:& ex mea interpetracione tex tus. M.C. possunt facile ab ominibus ĩtelligi dicta uictorini faciã finẽ his uerbis. Victorinus ignarus huius loci uagatus ẽ ĩcertus:nihil cõprehẽdẽs.quod eẽt definitum:Similis cæco uolẽti dissoluere glomus filiiq; nodũ optimo ordĩe connexũ Qui nodus si in eo uideretur fili caput esset facillimus diso lutu optima sua compositione. Sed quia cæcus non uidet fili nodiq; caput agẽs non disoluit: Sed miscet:cõfũdit & ĩplicat totum in quoddam insolubile chaos. Ita accidisse Victorino ignoranti genus artis caput nodi. Hæc an uera sint:reliquo iudicio eorum.qui & uere docti:& æquo animo ea legerint nã hic locus nõ ẽ de grãmaticis uocabulis;sed de genere spe ciebus & causis. Horũ omniũ ratio philosophi ẽ: & uiri gra uis.non odio impediti.

Cõmunis Tituli error

Præterea:dato prĩo in conueuiẽti:sequuntur & alia. Ex hac ĩ certa uictorini ĩterpretatione propter quædã uerba iustũ ĩiu stũ:& huiusmõi. Posteriores rhetores suspicati sũt ius Ciuile eẽ rhetoricæ genus & scripsere huic loco falsũ titulũ:quẽ ru bricam appellant: Videlicet de Iure ciuili & partibus eius

Eos rhetores ita sẽsisse:satis ẽ signi : quod ipsi docẽdo rhetori cã hũc falsũ titulũ suis discipulis sũt pro uero iterpretati. Interfui ipse lectionibꝫ multorũ : Et haud doctrina mediocriũ Didici discipulus his auribꝫ hausi. Curarũt præterea: ut rhetorica nõ semel sed sẽper cũ hoc titulo scriberetur iprimereturq;. Videtis oẽs : nõ opus ẽ testibus. Sed ius ciuile nõ eẽ scientiarũ ciuiliũ genus:ex hac sola racione clarissime liquet Vt uolũt philosophi:iferiora cõuertũtur ad superiora.nõ e cõtrario. Vti natura sit gẽus animal:homo ergo Animal:leo animal:capra animal cõstat:Sed non e cõtrario : ut animal:ergo homo:posset eni eẽ leo. Hæc quũ ita sint cõstituamus ius ciuile genus:& uideamus:an fiat a sciẽtiis ciuilibus : speciebꝫ ad id genus cõuersio. Res militaris : ergo ius ciuile ? nõ cõgrnit. Econõica:ergo ius ciuile?minie.Historia:ergo ius ciuile?nõ sequitur.Sic de reliquis. Sed si ẽ sciẽtia ciuilis gẽus:oĩa ad id cõuertuntur. Quod poteris tu ipse experiri. Ergo ius ciuile nõ est genus:sed una specierum seu partium est. Cæterum inquies:quomodo igitur iscribetur illi loco titulus?Hoc modo Rhetoricæ genus esse philosophiã practicam scientiã ciuilẽ: Vel rhetorica subiicitur scientiæ ciuili philosophiæ practicæ

Hoc tamen genus est extrinsecus. nam est aliud genus intrinsecus:id est intra rhetoricã:quod ẽ: teste Aristotile primo rhetoricorũ : & Boetio topicorũ ipsũ dicere:quod gẽus i tres species diuiditur.deliberatiuã:dẽonstratiuã:& iudicialẽ:Sed de hoc nõ loquitur hic M. Cicero Sed de extrĩseco ciuili scia:

In Quintilianum præfatio.

enio nunc ad.M. Fabium Qintilianum. Is & si uincitur de rhetoricæ fine a Victorino qui sentit cum.M.C. tamen longe melius Victorino de artis genere sentit:Nam eã libro secundo de generali diuisione artium inter practicas scientias posuit:Quod uerum est. Sed non sine quodam errore. Sed scribemus prius uerba Quintiliani de genere artis Inde declarabimus.post ueniemus ad eius errorẽ. Verba hæc sũt

Quintiliani uerba.

q uum sint auté artiũ aliæ positæ ĩ spectione id est cogni tione & existiatióe rerũ:qualis ẽ Astrologia: nullũ exi gens actum. Sed ipso rei:cuius studiũ habet ĩtellectu contenta:quæ theorice uocatur. Aliæ ĩ agendo: quarum ĩ hoc finis est:& ipso actu perficitur:nihilque post actum relin quit:quæ practice dicitur.qualis ẽ saltatio. Aliæ ĩ effectu: quæ operis:quod oculis subiicitur:consumationem finé acci piunt:quam poeticé appellamus: qualis est pictura. Fere iudicandũ est:rhetoricen ĩ actu consistere. Hoc enim:quod ẽ officii sui perficit atque ita ab omnibus dictũ est. Mihi auté uidetur etiam ex illis cæteris artibus multum assumere. Nã & potest aliquando ipsa res per se ĩspectione eẽ cõtenta. Erit enim rhetorice ĩ oratore etiam tacéte. Et si desierit agere:uel proposito:uel aliquo casu ĩpedito nõ magis desinet eẽ orator: q̃ medicus:qui curãdi fecerit finem. Nã est aliquis ac nescio an maximus etiã ex secretis studiis fructus atq; pura uolup/ tas:quum ab actu:id est opere recesserunt:& contemplatióe sui fruuntur. Sed affectiue quoque aliquid simile scriptis ora tionibus uel historiis quod ipsum opus ĩ parte oratoria meri to ponimus:consequetur. Si tamen una extribus artibus ha béda sit:quia maxius eius usus actu continetur:atq; ẽ ĩ eo fre quétissima dicatur actiua:uel ad ministratiua:nã & hoc eius dem rei nomen est.

Matthei interpretatio.

h Aec sunt Quintiliani uerba:quibꝰ a finibus monstrat artium tria genera esse. Primi generis quæ sunt ha/ bere finem:speculationẽ ueri:actum immanétem pro pter se:ut astrologia:easq; appellari a uerbo theoreo: quod si gnificat speculari. theoricas. Generis secundi hére finem actũ:idest operationem tantum;& nihil post eam relinque/ re:ut saltatio. Et eas appellat Quintilianus practicas: id est actiuas: a græco uerbo practo: quod significat agere.

Tertii generis artes hēre finē materialia operata quædā:quæ oculis subiiciantur:ut pictura & fines mechanicarū. Et noīat eas poeticas.i.factiuas a græco uerbo pieo quod significat facere. Et seruat.Q. Aristotelicā differētiā iter agere & facere tamē nō sine errore:uti uidebitur. Loquitur itē itelligitq;.F. Quītilianus ī oī diuisionis mēbro sēper de fine ultimo cuius gratia:hoc palā. Tandē cōcludēdo ponit rhetoricā.q̄q̄ habeat partē speculatiuā.tamē inter artes practicas.i.actiuas secūdi generis.& rectissime quidē. Nam ita etiā.M.T. Cicero & Aristotiles. Itē hic ēt maxime liquere Fabiniū.Q.uelle cuiusgratia rhetoricæ esse actū tantū benedicere. Sed id uerū ne sit:ē de fine a nobis satis demōstratū. Hāc eē artiū Fabii .Q. iterpretatā diuisionē. Venio nunc ad eius meo iudicio errata.

Primus Error.

Diuidit artes:uti sētio: nō satis perite. Primū.N.facit ut philosophus nūc nō oratos cōtra artē diuidēdi:diuisionē tripartitā. Sed hoc demus.Nihil.n.ē

Secūdus error

eindc quod est longe grauius excludit hac diuisione & multas & dignissimas practicas facultates. Videlicet medicinam: rem militarem: Iuris scientiam & huius modi: quas non esse rhetoricas ominibus liquet.neq; per Fabium Quintilianum practicas: Nam practicæ secundum eū post actum nihil relinquunt: Sed hæ relinquunt aliquit: Medicina sanitatem: Res militaris uictoriam: Iuris scientia ius

Neq; sunt poeticæ:Non enim sunt factiue:sed actiuæ:nō relinquunt post operationem rem subiectā oculis:Sicuti Quintilianus uult:ut pictura:domus:nauis.& mechanicarū fines. Nam Sanitas. uictoria. Ius qualitates sūt nō Coloratæ & subiectæ oculis: Ergo hæ & huiusmodi omnes Fabii Quitiliani diuisione excluduntur. Cæterū si negares has:idest medicinam:& quas diximus esse practicas: Primum introduceres hoc absurdum: Aristotilem uidelicet omnesque philosophos & medicos: qui dictitant eas esse practicas: mentiri.

De inde hæ artes rei ueriate non sunt mechanicæ: factiuæ se cuudum aristostelicam differentiam iter agere & facere: sed actiuæ: ergo practicæ: a uerbo practo: quod significat agere. Fol. 30. Rursus si diceres esse practicas: Sed Quītilianum hoc se cundo diuisionis membro intelligere de his practicis. quæ habent finem actum tantum: ut Saltatio. Non tamen sol ueres nodum. incideres in idem. hæ igitur quo diuisionis mē bro continerentur: certe nullo. Non sub theoricarum hoc pa lam. Neque sub menbro factiuarum: Nō enim sunt factiuæ: sed actiuæ practicæ: ut dictum est. Præterea si sic sensiset Fa bius Quīntilianus: diuisisset bifariam: hoc modo. Artium a liæ theoricæ: aliæ practicæ. Practicarum aliæ habent finē actum tantum: ut saltatio: cytharizatio: Aliæ post actum ali quid. Denique si obstinate diceres: omnes artes: quæ reli quunt post actum aliquid: non esse practicas: sed poeticas fa ctiuas. Quid responderemus Aristoteli secundo metha phisicæ & multis in locis dicēti: philosophiam practicam ha bere actum propte aliquid. Ergo quauis uia cogitur Fabi us Quītilianus duorum alterum fateri: aut has practicas ar tes: quas diximus: sua diuisione excludi. Quod uitium ī di uidendo non est mediocre: aut omnibus practicis se negare post actum finem: cuius gratia. Vt medicinæ post actum me dicationem: negare: sanitate: rei militari post pugnare: nega re uictoriam: & reliquis. Quod sine dubio Fabius quintilia nus sensit. Cui ppinioni si sit assentiendum: relinquo philoso phorum iudicio. Neque negabis Fabium Quintilianum intelligere de fine ultimo: cuius graria: quum dicit practica rum finem: esse actum tantum. Dat enim clarissima signa. Primum dicit ipso actu finem perfici. Deinde nihil post actū relinquere: ut Saltatio. Postremo addit rhetoricam. cuius fi nem: cuius gratia iam dixerat supra de fine esse actum tantū benedicere. Quæ res ostendit Fabium Quintilianum uelle nullam practicarum habere eius gratia extrīsecus post actū

Quod in philosophia hæresis est. Sed quid inquies? non ne saltatio: cytharizatio: & huiusmodi sunt fines practici: & actus tantum? Possem respondere: & horum actuum aliquẽ esse finem. Nam dicit Aristotiles methaphisicæ quarto. Cuiꝫ que actus aliquis est finis. Quod etiam diuus Thomas confirmat. Sed nunc nolo discurrere lõgius: Studeo breuitati: Ero hoc tantum contentus. Non iustum esse propter friuola quædam totã practicã philosophiã priuari post actũ: cuius gratia

Tertius error

p Ostremo in toto reliquo capite de uniuersali artium diuisione Fabius Quintilianus concludit: quibus artibus subiiciatur rhetorica. Et si uera concludit: tamen non satis perite: Facit enim conclusionem nugatoriam repetentemque principium. Nam dicit: rhetorica est practa actiua. Mihi autem uidetur multam habere speculationem: Tamen quia est frequenter actiua: sit practica actiua. Fuit sane dicturus hoc modo. Rhetorica & si habet in se partem speculatiuam: tamen quia illa speculatio est propter opus: est practica. Ita Aristotiles secũdo methaphisicæ de philosophia practica.

Diuisio Matthæi.

s Ed fortasse inquies: quomodo igitur erãt uniuersaliter artes Fabio Quintiliano diuidendæ. Hoc modo: Artium aliæ rationales: quæ habent finem: puritatẽ sermonis: & sylogismum: ut grammrtica: Dyalectica: Aliæ reales. Realiũ aliæ theoricæ: quæ habẽt finẽ uerũ: ut Astrologia: aliæ practicæ: quæ hẽnt finẽ opꝫ: ut medicia: cytharistria pictoria: nauicularia que Hoc modo erant artes Fabio Quintiliano uniuersaliter diuidendæ.

Aduersacio.

Sed scio Quĩtilianistas hãc meã diuisionẽ mĩe passuros: ppa quod poeticas. i. factiuas practicis actiuis cõfuderi quas.

Quintilianus diuidendo diuersis membris separarit: duces alteras a uerbo pracτο: a pieo alteras: ut supra dictum est.

Respondeo cum bona uenia Quintiliani. De ratione practicarum esse: non tantum a uerbo practo deriuari: Nam id grammatici est: quantum habere finem opus: uersarique circa contingentia. Et philosophi est: ut agit hic nunc Fabius Quintilianus partiri artes non a grammatica uoce: sed ab operationibus finibus: & earum natura. Ergo actiuae & factiuae: & si quodam modo interse differunt: ut uult Aristotiles sexto ethicorum: & nono methaphisicae: tamen ex ratione finis cuius gratia unius generis sunt: practicae ambae: Ambae enim tendunt ad opus. Idque uoluit Aristotiles secundo methaphisicae. Philosophia alia theorica: cuius finis uerum. Alia practica: cuius finis opus.

Alia artium diuisio.

s Ed inseruiamus Fabio Quintiliano: & segregemus poeticas factiuas a practicis actiuis: ut ipse uult. Diuidamus igitur iterum & sic truncabitur omnis uia.

Artium aliae rationales: quae habent finem puritatem sermonis: & syllogismum: ut grammatica: dialectica: aliae reales. Realium aliae theoricae: quae habent finem uerum: ut Astrologia: aliae operatiuae: quae habent finem opus. Operatiuarum aliae poeticae: id est factiuae: quae habent finem operata quedam occlis subiecta: ut pictoria: Domificatiua: & huiusmodi. Aliae practicae id est actiuae. Practicarum aliae habent finem actum tantum: ut saltatio: citharizatio: & huiusmodi: Quae tamen omnia opera quaedam sunt. Aliae habent post actum aliquid: ut medicina. Sed hae ambae sunt innominate: possumus autem nominare illas steriles: foetas has Foetarum igitur aliae medicae: quae habent finem sanitatem: aliae ciuiles Sed illa superior diuisio Aristotilis & strictior est: haec autem solutior: & nullum meo iudicio humanum actum relinques.

Quibus arum artium rhetorica ſubiiciatur

Hetorica igitur: quæ teſte Ariſtotile primo rhetori/
r corum ex dialectica unde enthimematice: & exéplari
ter ſyllogizat: diciturque rationalis: & ex morali ſcié
tia: unde tendit ad opus: inſtituitur: A morali tamen potiore
parte é practica: & ciuili ſciétiæ philoſophiæ practicæ ſubi
icitur. Nam ita eam Ariſtotiles primo ethicorum. M. item ci
cero primo rhethoricorum. Et fabius Quintilianus hic ſecũ
do inſtitutionum oratoriarum de uniuerſali diuiſione artiũ
inter artes reales practicas ponut a potiore eius compoſitio
nis parte: ut diximus. Nec tamen impedio poſſe appellari eti
am rationalem ex parte dialectica: qua componitur Aſtro
logiam autem teſte Ariſtotile primo methaphiſicæ eſſe mix
tam partim mathemathicam partim naturalem. De aſtrolo
gia dixi: nequis miretur de compoſicione rhetoricæ.

Per oratio

Abes uir clariſſime: quid é ciuis: ciuitaſ ciuilis: & quid
h in oratione ciuilitas. Sitne ciuiles orationes. M. T.
Ciceronis: Vnde doctus orator i actione cauſæ ui
citur ab indocto. Item quid falſo ſenſerit de genere artis
rhetoricæ magnus rhetor Victorinus: & i eo Quitiliani que
dam errata. Si his in omnibus meus ſenſus reſpődet tuo:
Gaudeo plurimum. Sin autem minus: etiam gaudeo: Quia
inuenerim quod quærebam ſcribédi tibi materiam: ubi de
clararem: quanti uirtute tua te facerem.

De genere artis rhetoricæ in Quintilianum capite. Deinde
quod eſt longe grauius. Hic locus eſt de prauatus quas non
eſſe rhetoricas homnibus liquet. Debet enim ſcribi hic locuſ
Quas non eſſe theoricas omnibus liquet.

Matthæi Colacii Siculi. Ad hieronymum ueronensem: & sã ctorum Siculum: uiros optimos philosophos medicosque doctissimos. de rhetoricæ fine præfatio

S Vperioribus diebus magna huius Patauiui studii doctissimorum uirorum frequentia: de rhetoricæ finæ: uti sitis: publice disputa/ ui. Cuius disputationis excellentia: Sic enim dicebatis: quum & a multis & doctissimis uiris: qui interfuerant: uobis esse nunciata: Memini uos plu/ rimum doluisse: & mecum etiam questos: quod illo die au/ diendi munere caruissetis: Alter ab urbe absentia corporis æ gritudine alter. retenti. Qua de re: quod me tanti faceretis egi tum coram gratias inmortales: Ago etiam nunc: ita ut po steri sentiant. Sed fuit: est ue mihi magis dolendum. Qui uo bis magna doctrina: & acri ingenio uiris illo consessu carue rim. Ornassetis enim me uos grauissimo iudicio uestro. Sed hæc quum ita accidisset: ut lenirem: quoquomodo fieri pos set: meum & uestrum desyderium: Statui scribere uobis illã quæstionem: ita uti egi: Accedit etiam: quod omnes qui in/ terfuerunt: eam poscunt dicentes sic oratorie institutis iudi cibus: magis q̃ phisice: uti scripseram: delectare. Item quod ea quæ fuerunt impresa sunt uendita omnia & qui petunt a/ deunt me fere quotidie: Et quo res esset lectu delectabilior: ut uideretur non scriptis uerbis legi: sed re agi: introduxi eã uobis differentem Antoninum Adinolphum siculum: qui nõ solum interfuit: uerum etiam præfuit. Tenet is æque omnia mecum: & eloquenta superat. Dein igitur Antoninum audi etis: atque percontabimini: Ego uero hinc abeo: Valete.

Collocutorum igressus.

HIERONYMVS. Sũt ne tãta Antonine de illa Matthæi actiõe: q̃ta doctissimis quibusq;: qui ĩterfuerũt: referuntur.

ANTO. Haud minora:neq; ē:me iudice:qui eius diei lau/
dē possit uerbis explicare. SAN. Proh bone deus:cur nā
abfuerim:qui eum audire tantopere desiderarā. HIE. Exe
cror etiam ego illā ualitudinē:quæ me:ne iteresse:ipedierit.
Sed potes:scimus nos leuare hoc desiderio: siuis Antonine.
Sumus nunc ociosi.dissere tu nobis illā. ANTO. Nulla ī re
modo possim:aduersabor appetitui uestro:quibꝫ semper ue
stra uirtute īseruierim. Sed eamus ītro. & quo cōmodius id fi
at:sedeamus. HIE. I præ hac nostrū i ortū.Sequemur. AN.
Ornatus hic locus.ordiamur igitur.Ex quinq; tris rhetoricæ
partes eius oratiōis:quæ possū uobis pollicior.Memoriā: &
pronunciacionē:quibus tū matthæus egit:abiēs abstulit ipse
secū:Agā igitur meis.Sed iuētionē dispositionē:eloquutionē
que dabimus suas:nulla re neque dēpta:neque addita. Man
daui omnia memoriæ:Tandem eius ab ore pendentibus oī
bus: sic Mattheus orsus.

Exordium quæstionis

P Hilosophi clarissimi quisq; gradu suo scio uos hoc rhe
torice prīcipio expectare a me ante rem compositam
orationē.Et recte quidē:Nā sic rerū ordo poscit. Sed
ratio quæ me coegit:ut hūc ordinē peruerterē:hæc ē. Dispu/
taturus de cā finali rhetoricæ:quoniā hæc quæstio ē uestra:
nā ratio cārū nō ē grāmatici:neq; rhethoris ī q̄tū rhetor ē.Sed
philosophi:& maxime primi philosophi:elegi uos iudices.
Si aliarum rerum audientia uos fatigarem:ibi postea:id est ī
quæstiōe ubi maxime animos uestros ītegros desiderarē fri
geretis. Idq; nō faceret rei meæ.Ergo omissa oratiōe.uēio ad
quæstionē. HIE. Perite ex rhetoricæ præcepto: uti sentio:
fecit enim ex eo: quod philosophos iudices instituisset beni
uolentiam.Ex eo autem:quod se monstrauit de fine rhetori
cæ disputaturum: docilitatem. SANCTO. Recte inquis
Sed quid illud :quam commode purgat.

Cur oratiõe re necessaria noluerit iudices fatigare: ne ea fessi torperent postea: ubi opus fuisset aduigilare. Id animaduerti magnæ eius fuisse prudẽtiæ. Sed sequere Antonine: ista facũdia: qua cœpisti.

Quæstionis narratio

ANTO. Quæstio hæc est iudices. M. Tullius cicero scribens rhetoricam premisit finem: & recte quidem. Nam finis habet rationem principii: quia primum mouet agentem. Habet item similitudinem signo sagittariorum. Ignorato signo: quo dirigerent sagittas sagittarii: certe nequo: nisi quo fors ferret. Sic in qua uis arte ignorato fine: reliquus discursus it: ut cæcus. Ergo peritissime. M. cicero præmissit finem: dicens finem ultimum: cuius gratia rhetoricæ esse persuassionem. Aliquot post annis M. Fabius Quintilianꝰ rhetor clarissimꝰ æmulator Marci ciceronis scribens rhetoricam: ubi disputauit de fine cõtradixit Ciceroni dicens: non persuasionem eẽ finem cuius gratia rhetoricæ: sed benedicere. Idque dixit ali quod rationibus: & argumentis: quæ postea audietis locis suis: non misceamus partes. Hæc est quæstio iudices. Tota uis uersabitur inter hæc duo: utrum horũ sit cuius gratia rhetoricæ persuasio ne: an benedicere. Et hæc quæstio iudices ut dixi est uestra. Nam ratio causarum non est grammatici: neq; rhetoris: sed philosophi est.

Quæstionis diuisio

h Abetis iudices quæstionẽ: uenio nũc ad actionẽ eius. Sed quia: ut inquit. M. cicero: primo rhethoricorũ: distrtbutio rerũ facit docilitatẽ: distribuã hãc quæstionẽ in tris partes. Primũ præmittã quatuor: quibus declaratis. Cognitisq;: reliquꝰ discursꝰ erit facilior uobis cognitu: mihi ãt dictu. Deĩde dabo uobis iudices duo argũenta. quibꝰ ni fallor ualebit iudiciũ uestrũ: ducetur. Q. ad ĩpossibile. Tertio & ultĩo cõfutabimus Tria argumẽta. Q. totidẽ. n. fecit: reliqua reducuntur ad illa tria: & erit finis totius quæstiõis

SANCTO. Qnid censes hieronyme. HIE. In qnæstio nis naratione recte laudat Marcũ ciceronẽ: qui scribẽdo præ miserit tanquam signum: quo precepta omnia dirigerentur: rhetoricæ finem. clare item diuisit: breuiter & ex rhetoricæ precepto trifariam. Sed ingredere præmissa Antonine: Sumus enim res cupidi audiendi.

Prima pars diuisionis. Premissa

Venio nunc iudices ad primam partem: & primã sup u positionem. Rhetoricam uidelicet esse artem pra cticam. Nam magna differentia est: utrum practica: an speculatiua sit ars ad rationem finis cognoscendi. Rheto ricam itaque esse scientiam practicam: monstro primum ra tione: deinde autoritate. Ratione sic. Aristotiles secundo me taphisicæ diuidens philosophiam in duas partes theoricam: & practicam: theoricæ dat finem uerum: practicæ autem o pus. Marcus tullius Cicero item: diuidens uirtutes in duas partes: ex altera dat prudentiam: & sapientiam: dicens esse uirtutes speculatiuas & uersari circa disquisitionem ueri. Ex altera dat iustitiam: liberalitatem: fortitudinem: modestiã & reliquas dicens esse uirtutes practicas & uersari circa ope rationes: quibus conseruatur societas humana. Igitur si rhe torica tendit ad opus: & uersatur circa illas operationes: quî bus gubernatur ciuitas est practica: nulli dubium. Sed eã agere hæc: monstro hoc modo. Dicere rhetoricum teste bo etio primo Topicorum: & Aristotile rhetoricorum est quod dam genus: quod diuiditur in tres species: complectentes totam rhetoticam. Deliberatiuam: Iudicialem: & Demõ stratiuam. Hæ species testibus hisdem Aristotile & Boetio differũt fine. Nã deliberatiua tẽdit ad utile. Iudicialis ad iu stũ ad pulchrũ demonstratua Sed utile: iustũ: & pulchrũ sũt opera quedã ciuilia: quibꝰ gubernatur societas hũana: & rhe

torica nihil aliud q̃ hæc agit ergo ē practica. Ad idē. Vidēus oculis iudices: & tāgius manu. Rhetoricā i senatu cōsultare: i for o āt strepere cās i utroque laudare & uituperare. Sed hæc sunt negocia: & operationes practicæ: quibus gubernatur ci uitas: ergo rhetorica est practica. Habetis iudices rhetori cam esse practicā ratione: uenio nunc ad autoritates. Ariisto tiles primo ethicorum de laudibus ciuilis scientiæ: philoso phiæ practicæ: dicit. Rhetoricam esse practicam his uerbis Ciuilis scientia magna est: habet enim sub se dignissimas fa cultates. Economicam. remmilitarem: atque rhetoricā. Mar cus tullius cicero autem primo rhetoricorum de ea idem in quit. Ciuilis quædam ratio est: quæ multis & magnis rebꝫ constat. Eius ampla pars est artificiosa eloquentia: quam rhe toricam uocant. Ipse etiam. M. fabius Quintilianus secundo institutionum oratoriarum de uniuersali artium diuisione inter artes reales practicas rhetoricam locat. Habetis iu dices rhetoricam esse scientiam practicam: tum ratione: tum maximorū uirorū autoritate. Véio nūc ad alterū præmissū

Secundum premissum.

Quoniam quæstio est: uersaturque inter hæc duo. Vtrū horum sit cuiꝫ gratia rhetoricæ persuasio ne: an bene dicere: utrunque est mihi describendum: Sed prius be nedicere: deinde persuasio. Rhetorica diuiditur in quinque partes. Inuentionem: dispositionem: elocutionem: memoriā: & pronuntiationem. Rursus inuentio consumitur partibus sex: quibus constituitur oratio: qua agitur causa: uidelicet: ex ordio: naratione: diuisione: confimatione: confutatione: & cō clusione. Et de primis partibus: & de secundis sunt in rheto ricis ampli multorum preceptotum tractatus. Ergo benedi cere est nihil aliud: q̃ dicere secundum uirtutes artis: id est re cte inuenire secundum precepta rhotoricæ inueniendi: recte disponere: eloqui: meminisse: & pronunciare. Item rursus

secundũ precepta rhetoricæ exordiri:narrare:diuidere: con
firmare:cõfutare atque cõcludere:hoc est benedicere. Adde
si uis ét uirtutes morales idest dicere iusta:fortia:temperata:
& reliqua. Nihil ĩpedio:imo ita est necesse. Hoc igitur est be-
nedicere secundum uirtutes rhetoricæ artis dicere. Persu
asio auté é duplex:actiua uidelicet & passiua:actiua pro nũc
nihil differt ab ipso dicere. Est operatio ĩ ipso agéte ut ipsum
dicere. Passiua auté est fides facta ĩ intellectu auditoris ab
ipso oratore dicente. Nam dum dicit orator:generatur ĩtelle
ctuí auditorum fides quædam iusti:uel pulchri:aut utilis:eiꝰ
quod agit orator:id est secundum genus:in quo uersatur: cũ
tria sint genera causarum:deliberatiuum:iudiciale:demon-
stratiuum: & eorum aliud tendit ad iustum: aliud ad uti-
le:ad pulchrum aliud. Illa igitur fides auditori generata
est persuasio passiua. Passiua autem:quia est inpatiente hanc
quærit orator:hæc est cuius gratia rhetoricæ: unde mouetur
orator agens:& propter quam omnia ĩ rhetorica mouentur.
Finis enĩ mouet oẽs causas. Habetis iudices:quid é benedice
re:quid:& quotuplex persuasio. Véio ad tertiã suppositioné

Tertium præmissum

q Voniã quæstio est de fine:declarandus est mihi finis:
Qui:quotuplex:& quomodo unicuiq; artiĩsit. Quod
ut fiat:sunt quedã paucula aliq̃to altius mihi repeten
da. Oĩs practica ars inuéta é propter aliquid. absurdum stul-
tum ue est dicere ĩuentam artem propter nihil. Illud aliquid
igitur:quod cunque sit:est finis ultimus eius artis. Nam pro
pter illud & ars ipsa est inuenta:& omnia quæ fiunt in ea arte
gratia eius fiunt. Puta:medicina:quia homo est animal æ-
grotabile & sanabile:inuenta est ars medicina: quæ étem sa
nitatem homini conseruaret:& repararet lapsam. Ergo in me
dicina finis cuius gratia est sanitas nam propter eam ars me-
dicina est inuenta: & omnia fiunt in ea arte. Quod de medi

cina dicitur:intelligẽdum est de omni practica arte.Sed quia quicunque mouetur per aliquam artem : mouetur ad acquirendum ultimum finem eius artis in qua mouetur.Sed illud ultimum non acquiritur in mediate : Sed aliquibus mediis: illa media igitur sunt finis quo id est quo ultimus acquiritur Et eorum mediorum sunt precepta in ea arte. Nam si media sunt recta : itur ad cuiꝰ gratia:Sin autem obliqua:itur alio:nam ad signũ una est linea.Puta in medicina: benemedicare finis medius est.In remilitari bene bellare : In rhetorica autem benedicere:& de reliquis.Sed hi medii fines non sunt propter se:Sunt enim propter ultimum cuius gratia. Habetis iudices tertiũ præmissum.i.quid:& quotuplex sit finis:& quomõ cuique arti tributus.Venio nũc ad ultimũ præmissũ:

Vltimum præmissum

q Vintilianum intelligere de fine ultimo non de medio ut quidam uolunt:cum dicit rhetoricæ finem esse benedicere:Quod monstro sic.Marcus.T. cicero primo rhetoricorum scribit benedicere esse finem medium:Quod appellat officium.Fabius.Q.si de medio fine intellixisset:nõ disputasset de fine contra.M.ciceronem:Non enim opus fuisset nam inter concordes opinione nõ est disputatio.Disputasse autem libro secundo institutionum oratoriarum omnibꝰ liquet:Ergo de fine ultimo non medio. Præterea persuasionem esse finem ultimũ Marci ciceronis non negant aduersarii:neque si negare uellent:possent.Extant enim uerba ciceronis primo rhetoricorum.Sed Quintilianus dirigit sua argumenta contra persuasionem:quibus eam destruit:& loco eiꝰ statuit benedicere.hoc modo. Persuasio non est finis : sed benedicere.Nam meretrices persuadent : non autem benedicunt.Orator itẽ non semper parsuadet: Sed semper benedicit. Persuasio subiicitur fortunæ : benedicere autem minus. Ergo Quintilianum intellexisse de fine ultimo : nulli dubiũ.

Præterea libro secundo institutionum oratoriarum capi-
te de fine:& capite de uniuersali artium diuisione clarum ē
Quítilianum uelle ultimum rhetoricæ esse benedicere. SAN
CTO. Si Quintilianus rogaretur quæ sunt primi suppositi
utile:iustũ:pulchrum rhetoricæ fines:essét ne hæc persuasibi
lia. responderet esse necessario. Ergo necesse esset ei fateri :ad
hæc benedicere : esse quoddam mediũ. Id etiam confirmat
descriptio ipsius benedicere:quod nihil alud ē nisi operatio
quedam:& syllogisticus discursus secũdum precepta rheto
ricæ artis. Et operatio non ē propter se:Ergo non ultimum.
HIE. Recte iquis Sãctore. Sed illud etiã aniaduertit:quod
in practicis de duplici fine:quo & cuius gratia dixerit : & de
duplici persuasione actiua uidelicet & passiua peracute & ca
stigate:atque ad rem conuenienter. ANTO. Hoc etiam nõ
esse negligendum:quibus rationibus eiecerit eorum opinio
nem:qui dicerent Quintilianum inteellexisse de fine medio
quum diceret benedicere esse finem. Sed accipite:ubi omnis
uictoriæ spes consistit : confirmationem . hac enim secunda
parte iudicibus promiserat argumenta. Ita enim inquit:

Secunda pars diuisionis:confirmatio.

s olutis præmissis Iudices: quibꝯ multa subterfugia sũt
aduersariis clausa: Venio nunc ad secundam partem:
ubi promiserã me daturum uobis duo argumẽta:qui
bus duceretur Quintilianus ad impossibile. Duæ sunt radi
ces:& uiæ:quibus hæc ueritas potest per facile patere. Pri-
ma ex ratione & natura finis. Ex ratione & natura rhetori
cæ altera. Cui horum natura ; ut sit ultimum congruit: Illud
est ultimum. Sed primum agemus ex retione finis: deinde
rhetoricæ : ex fine sic. A diffinitione ad diffinitum ualet ar
gumentum. Nam diffinitio:& diffinitum conuertuntur.

Arguo igitur sic. ubi non est definitio ultimi: impossibile est ibi esse ultimum. Sed in benedicere non est definitio ultimi: ergo impossibile est ibi eē ultimum. Maior patet: minor probatur: Definiēdo ultimum. Aristotiles quarto methaphisicæ. ultimum: cuius gratia est primum in intentione agentis ultimum in executione: est propter se: omnia propter eum: & in eo cessat motus. Nihil horum est in benedicere: & omnia sunt in persuasione passiua: id est uictoria causæ: Nam persuasio & uictoria nunc idem sint. Primum enim in intētione oratoris est uictoria causæ: persuasio: & inde mouetur orator ad benedicendum. uictoria causæ est propter se: benedicere & omnia propter eam: In uictoria causæ cessat motus non ĩ benedicēdo: quod declaro sic. In una causa millies benedicet orator: & nō cessat motus: reuertet. n. ad dicendū. Sed semel acquisita uictoria: cessat ĩ ea cá motꝰ: nō it áplíꝰ ad dicēdū. Ergo si in benedicere non est diffinicio ultimi cuiusgratia: ĩpossibile est esse ultimum & persuasionem: ubi est cuius gratia definitio non esse. Præterea: Aristotiles tertio ethicorum inquit: practicam artem præsupponere sibi finem ultimum: & uersari circa media. id est de mediis differere. Vt medicina: præsupponens sibi sanitatem docet bene medicare: & circa id uersatur. Sed rhetorica differit de benedicēdo: & circa id uersatur: Ergo benedicere est medium non ultimum.

Secūdū argumentum ex ratione rhetoricæ.

h Abetis iudices Fabium Quintilianum: uti reor: actū ad impossibile ex ratione finis. Accipite nunc eādem ĩpossibilitatem ex ratione rhetoricæ hoc modo: Teste Aristile quinto ethicorum: ars ad alterum esse intelligitur: quæ non potest operari ultimum bonum suum sine altero: indiget necessario altero: id est paciente: ut medicina indiget ægroto: quem sanet. Res militaris hoste:

quem uincat: Iustitia indiget accipiente: cui distribuat ius: atque ministret. liberalitas autem accipiente munus: dat enim liberalis accipienti: non spargit humi: Hoc modo est uirtus ad alterũ: Hæc igitur quum ita sint. arguo sic. Omnis ars ad alterum habet ultimum bonum suum: id est cuius gratia in altero patiente: ut medicina habet sanitatem in ægroto. Res militaris uictoriam in uicto: iustitia & liberalitas ius & munus in accipiente. Igitur quicquid est in ipso agente: in arte ad alterum: non est ultimum: puta bene medicare: pugnare: bene distribuere: & dare: sunt enim hæc media: & operationes agentis ad ultimum: quod est in altero: patiente. Sed cum rhetorica sit ars ad alterum: habet ultimum bonum suum in altero in auditore. Benedicere est in agente ipso oratore: persuasio autem passiua in patiente ipso auditore: Ergo impossibile est ex ratione & natura rhetoricæ benedicere esse ultimum: & persuasionem non esse. Maior patet inductiue: id est quod ars ad alterum habet ultimũ bonum in altero patiente. Minor id est rhetoricam esse ad alterum probatur. Rhetoricam artem dicendarum causarum esse: cuasæ teste aristotile rhetoricorum primo dicuntur alteri: id est auditori: ergo rhetorica est ad alterum: auditorem. Ita arguendo Matthæus secundam quæstionis partẽ absoluit Sed q̃lia uobis hæc argumẽta uidentur? SANCTO. Meo iudicio neutrũ rhetoricum argumentum: Sed utrunque ex necessariis demonstratiuum est: Sylogismus alterum: alterum inductio. Sed audiamus quid sentiat noster doctissimus hieronimus. HIE. Ego sanctore: primũ quod me tanti facias: ago habeoque tibi gratias inmortales. Deinde confirmato iam rhetoricã iter practicas: & reales: artes cẽ his demonstrationibus: ut uere dicis: fateor ductum Quintilianum ad impossibile. Neque iudicio meo aristotiles si surgeret posset eum inde redimere: nisi nouam rerum neturæ philosopiam introduceret: & sibiipsi contradiceret:

Sed sequere Antonine:te rogamus.qui & re:& magna tua facundia nos summopere delectas. Incipe tertiam quæstionis partem:& confuta Quintiliani argumenta.

Tertia pars diuisiõis confutatio.

NTO. Habetis iudices: inquit matthæus secundam
a partem quæstionis:ubi ni fallor ductus est Quitilianus:tum ratione finis:tum natura rhetoricæ ad impossibile. Venio nunc ad tertiam & ultimãm quæstionis partẽ: ubi promiseram confutare Quintiliani argumenta. Et hæc sunt. Primum:meretrices inquit Quintilianus persuadẽt non benedicunt:ergo persuasio non est finis: sed benedicere. Sed componamus nos id argumẽtum:ut clarius pateat. Cuique arti finis debet esse proprius:non communis.Sed persuasio est communis oratori cum meretricæ.& multis aliis. Benedicere autem est soli oratori:ergo benedicere est finis non persuasio. Respondeo distinguendo.Meretrix persuadet aut rhetorice:aut nõ. Si rhetorice:habemus quod quærimus Nam prisco tempore fœminæ quoque agebant causas. Casurnia prima:nimia sua loquacitate:dedit causã edicti ut de in fœminis causas agere non liceret.Sin autẽ aliter persuadet q̃ oratorie:uti intellexit Fabius Quintilianus:tunc eius argumentum peccat:caditque falacia æquiuocationis. Conueniunt hæ persuasiones nomine tãtum:nihil autem re: nam lõge alia est oratoria persuasio a meretricia. Nã orator mouet primum intellectum auditoris secundum uirtutes: & rectas rationes:persuadendo iusta:utilia:aut pulchra. Hæc sũt triũ generum causarum fines. Circa hæc rhetorica & orator semper uersatur. Sed meretrix ut meretrix ẽ: persuadet illis semper contraria:iniusta.inutilia: atque turpia. Et primum mouet appetitum auditoris contradicente intellectu.Quod mõstro sic. Illectus obiecto delectabili appetitus auditoris & uolens ingredi cubiculum meretricis: circumspcit: an uideatur: si uidetur: non ingreditur.

Vnde igitur est illud:nisi iudicio intellectus contradicentis: bonis auté operationibus non ueremur:sed malis: Ergo hæ persuasiones: id est oratoria & meretricia differunt re:& sic cadit falacia æquiuocacionis argumentum Quintiliani;

Secundum argumentum

s Oluto primo arguméto iudices: uenio ad alterũ. hic omné spem locarunt aduersarii. Orator inquit Quintianus non semper persuadet:Sed semper benedicit: Ergo benedicere:non persuasio est finis. Sed nos componamus ut superius:id etiam argumentum:quo clarius nostra confutatio pateat. Omnis ars per tertiam suppositionem inuéta est propter aliquem finem. finis igitur debet esse illi arti attingibilis. ille qui non attingitur:nõé illi arti finis. frustratur enĩ agentem:ut si quis dederit precepta tangendi cælum digito: Eius modi est rhetorica persuasio: Nam orator non semper persuadet:sed semper benedicit. Ergo benedicere est rhetoricæ finis: Non autem persuasio. Respondeo apparés argumentum id esse:nam finis in practicis extrinsecus est:& semper dubius acquisitu. Nam medicus non semper sanat. Neque bellator semper uincit:neque economicus semper lucratur:ergo sanitas:uictoria lucrum:non sunt fines? Errat Quintiliauns haud parum. Sufficit enim prima intentio ad costitutionem finis in re tamen:quæ sæpius attigitur. Sed si diceret Fabius Quintilianus: orator nunquam persuadet: Concluderet eius argumentum si nunquam persuaderet. Sed id esset falsum:persuadet enim sæpe. Præterea: petit Fabius Quintilianus impossibilia:quum uelit oratorem sẽper persuadere. Imo ita est necesse: ut orator non semper persuadeat: neque medicus séper sanet. Et de reliquis practicis Quod monstro sic. Ait aristotiles methaphisicæ quarto tria esse genera entium. Primum eorum: quæ fiunt:ut semper: ut motus cælorum. Generationes: Corruptiones: & æterna.

Secudũ eorum:quæ fiũt raro. Hæc sũt fortuita: ut fodere terram quo plantes arborem:iuenis thæsaurum. Est hoc de raro contingentibus. Tertium eorum est:quæ neque sẽper:neq; raro:sed ut in pluribus fiunt. Sunt enim hæc humanarnm operationum fines:ut lucrari:sanare:uincere:persuadere:& reliq̃ Ergo ita est necesse:ut non semper persuadeat orator. Est enĩ id tertii generis entiũ:non primi:ut uult Quintilianus. Quæsiuit sane impossibilia. Ac si diceret: Volo homiem esse asinũ quod ẽ unius speciei:uoluit esse alterius.

Tertium argumentum

u Enio nunc iudices ad nouissimum argumentum:& totius quæstionis calcem. Persuasio inquit Quintilianꝰ subiicitur fortunæ:benedicere autem minus: ergo benedicere est finis:non persuasio. Sed persuasionem Quintilianus intelligit subiici fortunæ:propterea quod ea est ĩ auditore extrĩsecus:qui ut sit omnibus rebus bene dispositus nobis ĩdigemus fauore fortunæ. Sed benedicere est ĩ nostra potestate:Est enim nostrum:ergo ĩ eo non ĩdigemus fauore fortunæ. propterea id nõ fortunæ subiicitur. Ita ĩtelligit Quintilianus subiici fortunæ. Respondeo. Primum: si hæc ratio esset idonea tollendi finis:nulla practica ars haberet finem. Nã omnes artes subiiciũtur fotunæ. Medicina:ut obediret ægrotus:& ne rueret:aut ureretur Cubiculũ:anteq̃ sanaretur. Res militaris etiam subiicitur proditionibus. Mercatura fluctibꝰ maris:& igni. Agricultura grandini:igni:bello:& multis aliis Denique omnium artium practicarum finis incertus acquisitu est:& fortunæ subiectus. Est enim non ex necesariis ut diximus. Item ipsum etiam dicere subiicitur fortũæ cõtra opinionem Quintiliani. Posset enim orator:dum diceret calefacto cerebro aliquo malo influxu:& apertis poris impediri fluenti catarro:& desiere dicere. Ergo ĩpossibilia quæsiuit. F. Quĩlianꝰ. Versãur sane ĩter cõtigentia possibilia aliter se habere.

Quæstionis conclusio

d Iuisimus iudices omnem causam in partes tris. In prima quatuor præmisimus. primum rhetoricam arté esse practicam ratione & auctoritate. Secundum benedicere esse dicere secundum uirtutes artis. & persuasionem esse duplicem actiuam & passiuam. Passiuam autem eé fidé in itellectu auditoris:& eam esse rhetoricæ finem cuius gratia Tertiũ fines rhetoricæ:& cuius uis fere practicæ artis esse duos intrinsecus:& extrinsecus:idest quo:& cuius gratia. Quartum quintilianum benedicere esse cuiusgratia rethoricæ uoluisse. In parte secunda duo dedimus argumenta:alterũ ex ratione finis a definitione ad definitum. A ratione rhetoricæ alterum in ductiue ex artibus: quæ essent ad alterum. In tertia parte:ubi cōfutauimus Quintiliani argumenta:primũ aliam esse persuasionem meretricis:aliam oratoriam. Conuenire has persuasiones nomine tantum:non autem re:Item secundo:nō semper persuadere oratoré necesse esse. Postremo omnem practicam artem subiici fortunæ.

Finis quæstionis. Quorũdé Quītilianistarum argumenta.

n Vnc Iudices si duo duorũ hac tempestate magnorũ uirorũ argumenta dixero:faciam finé dicendi. Quos quia noluerũt scribere:nescio qua ratiōe moti:sciát ipsi:non ausim eos nominare. Horum alter ita in me arguit. Omne quod est propter se est ultimum:Sed ut stoici uolunt: uirtutes sunt propter se:Benedicere autem est uirtus: ergo secũdum stoicos:benedicere est propter se: & sic ultimum rhetoricæ. Respondeo:primum negando:benedicere esse uirtuté: Sed esse operationem secundum uirtutem. Virtus: & secundum eam operatio multum differunt. Præterea:uideamus Quid uelint stoici:quum dicunt uirtutes esse propter se: Differũt tum stoici de felicitaté:Felicitatem auté esse ultimũ hoīs uoluerũt philosophi oēs:Sed ubi ea cōsisteret: uariæ fuerũt. Alii i bonis fortunæ. Alii i uoluptate:i bonis corporis alii:

Peripathetici i intellectu: idest scire. Stoici aūt in uirtute hoc modo. Cū hō fecerit habitus uirtutum: idest habitum prudē tiæ: fortitudinis: iustitiæ: & reliquarum tam moralium: q̄ in- tectualium: quum hæc tantum duo sint uirtutū genera: tunc contingere eum esse felicem. Sic intellexerunt stoici uirtutes esse propter se: quia i his cōsisteret felicitas finis ultimus hom nis: Sed rogo: cur stoici quærāt uirtutum habitus: nisi ut ope- rentur secundum illos? nulli dubium. Item quæro rursus: u- trum stoici facti felices uelint uiuere: an non? Si uiuere: unde igitur uiuent: nisi ex inuentis artibus? Alius medicus. Miles alius: & alius orator: Agricultor economicus alius: alius deni que rex. hic dum de regno consultat: tendit ad regni utile: an non? Stoicus medicus dum medicat: An ad sanitatem? Sto icus imperator pugnans pro patria: an tendat ad uictoriam? & agricultor dum arat terram: an ad colectionem fructuum unde se & familiam alat: an non? Ridiculum operari secun- dum habitus uirtutum: non ad finem cuius gratia. Ergo ubi stoici dicunt: uirtutes esse propter se ad inueniendam felicita tem dicunt in uirtute esse sistendum: non procedendum ul- terius. Constāt itaque inter sese hæc: Virtutes esse propter se & operationes secundum eas tendere ad finem cuiusgratia. Imo ita est necesse. Nemo est omnium: qui magis respuat ua cuam operationem: idest sine fine: q̄ is qui ponit felicitatem i uirtute

Secundum argumentum.

u Enio iudices ad alterum. Is multa argumenta rimat9 est: quibus tutaretur Fabium Quntiliannm: Tamen rimādo cōsulendo. Visa uniuscuiusq; argumēti ifirmi tate deleuit oīa. Tādē longo tēpore post uisus ē iuenisse quod opinaretur firmū: iquiēs: ut Terē. simo. Vix tādē stolid9 fēsi. Quod is iuēit: hoc ē. Differētia iquit ē iter rhetorē & oratorē:

Rhetor est:qui rhetoricam docet. Orator uero qui secũdum eam agit causas:ergo benedicere ẽ ultimum rhetoris:oratoris autem persuasio. Hoc postremum iuenit. hic fixit arma.

Respõdeo hanc rationem nullam esse. nec mirum:nã quomodo:undeque simpliciter grammaticus itelliget rationem causarum? Primum omnium hæc ratio non modo nõ defendit Quintilianum:uerũ etiam damnat:& adiuuat nostras rationes. Nam Quitilianus itelligit:& loquitur de fine oratoris i actione causæ:& non rhetoris. Hoc palam ex eius uerbis libro secundo de fine. Præterea:ars secundum diuersa ubi: non uariat finem. Medicina habet semper finem sanitatem: & apud medicum docentem: & apud medicum execentem: atque sanantem. Nam cur medicus docet:& discũt futuri medici discipuli medicinam:nisi ut sanent? nulli dubiũ. Præterea:iudices demus hæc omnia. Quid dicit aduersarius. benedicere eẽ rhetoris ultimũ finẽ. Mõstro:hoc ex ratione & natura ultimi:esse ipossibile. Quicunque agens mouetur: mouetur ad acquirendũ finem ultimũ hoc palã cur igitur moueretur? Et nẽo mouetur ad acquirẽdũ id quod habet:sed quod non habet. Sed rhetor habet benedicere: imo uendit discentibus:& docet:non ipse acquirit. Et de natura finis ultimi est ut acquiratur ab agente. Rhetor autem dat:non acquirit: ut dixi:ergo ex ratione ultimi benedicere rhetoris ultimum eẽ impossibile est. Magis coueniret dicere: benedicere esse ultimum discipulorum discentium illud: q̃ Rhetoris docentis. Sed tamen hoc etiam est falsum. Nam discunt propter persuasionem cuius gratia.

Tertium argumentum

q Vidã diuidũt rhetoricã dicẽtes. Rhetoricã alteram eẽ simplicem:alteram: ut eorũ uerbis utar: applicatam. Simplicem eandẽ: quæ est dialectica esse:quæ cõficit syllogismos:entimema:& exemplũ:huic finẽ eẽ benedicere.

Applicatam uero esse: quando illa pars diialectica: quæ conficit syllogismos: coniungitur morali sciẽtiæ: & sic ambæ partes iunctæ constituunt rhetoricã: quæ applicata dicitur. Hæc quia agit causas habet finem persuasionem: & dicunt ita uelle Aristotilem primo rhetoricorum. Respondeo: primũ si concederem: duplicem esse rhetoricam: ut dicunt. hi tamen non modo non defenderent fabium Quintilianum: sed accusarent mecum. Nam Quintilianus dat finem benedicere applicatæ rhetoricæ nõ simplici. loquitur enim de rhetorica & oratore agẽte causam. Sed non concedo illam: quam isti non intelligẽtes Aristotilem: faciunt distinctionem: uidelicet: rhetoricam alteram esse simplicem: alteram applicatam: qnod monstro sic. Rhetorica teste Aristotile primo rhetoricorum ex dialectica: ũde entimematice: & exemplariter syllogiszat diciturque rationalis: & ex morali scientia: unde tendit ad opus: & est practica instituitur. fateor: Tamen neutra pars separata est rhetorica: sed ambæ coniunctæ. Pars dialectica est dialectica: nam entimema & exẽplũ dialecticæ sũt. Et pars moralis separata non est rhetorica: sed ãbæ partes coniũctæ constituũt rhetoricam: quæ alia ars est ab ambabus. Ita uult Aristotiles primo rhetoricorum: qui reprehendens priscos: non recte scripsisse rhetoricam: accipit eam ingenitam: & de nuo gignit ipse componens ex dialectica & morali. Primũq; disputat de parte dialectica: postea applicat illam morali sciẽtiæ: & sic applicatam dat rhetoricam genitam. Hoc modo primo rhetoricorum apud Aristotilẽ. Rhetorica primũ: dũ disputat de prima parte: est in fieri: deinde applicata morali est in facto esse. Hæc non intelligentes arguunt me aduersarii & falso attestãtur Aristotilem Ita differendo Matthæus supra quam dici possit magno silẽtio & omnium attẽtione finẽ dicendi fecit. HIERONYMVS. Non iniuria maguo silentio audiebatur Antonine. Dicebat enim me iudice magna. Vellẽ audire perlubẽter quib⁹ hæc ratioĩb⁹ cõfutarẽtur.

Quis negare posset: cũ q̃ optime cognouisse: apparẽtiã argumentorũ Fabii. Q. fallaciam æquiuocationis ĩ primo. In secũdo autẽ & tertio: necessariorũ & contingentiũ differentiã. Impossibilia sane uoluit Fabius Quintilianus. Quod ẽ cõtingens: eẽ necessariũ: & quod ẽ sub fortuna: nõ eẽ. SAN. Quid illud? q̃ ĩcredibili acumine reliqua illa argumẽta dissoluerit: Videlicet de stoica sẽtentia: de rhetoris fine: & duplici rhetorica. Quãq; etiã breuiter illa cõclusione auditorũ memoriæ omnẽ quæstionẽ reuocans per capita omnia collegerit. HIE. His profecto duobus opusculis: hoc de fine: de ciuilitate & rhetoricæ genere altero: utrisq; & si scriptura: nõ tamẽ uirtute breuibus: si bene animaduertius: quæ spes aliorũ eius scriptorũ nobis sit: per facile claret. Stupeo. n. quũ inuẽtionẽ: dispositionẽ: elocutionẽq; horũ scriptorũ cõsidero. SAN. Propterea nemini mirũ: si magno liuore premitur: agitaturque. Magna uirtus: magna sẽper eius cões & hostis ĩuidia. AN. Recte ĩquitis ãbo. Igitur nõ ab re mæret Matthæus se uobis illo cõcessu caruisse: q̃do nũc sua: tũ laudãdo: tũ ĩterpretãdo reddideritis meliora. HIE. Benignitate tua hæc tu dicis Antonine: & ille mæreat: nos ue desiderarit sua. Non eni nos fugit: quot & quos auditores habuerit. In oĩ facultate liberali q; arte: & innumeros: & primos omniũ: qui ac tẽpestate sint ĩ italia: rhetores: Dialecticos: phisicosq;: medicos: atq; theologos: & oẽs: quẽq; sua arte magno stipẽdio florentissimo urbis patauæ studio ĩterpretes. ANTO. Nõ ausi ueritati aduersari: quod dicitis foliũ apollinis ẽ: tamẽ ĩ illis uos non inter postremos sedissetis. Satis est: uos ualete: ego me hinc domum.

Matthæus Colatius Siculus: Gaspari Tressino Aurato Equiti ac Comiti prestantissimo. S. D. P.

d OLEO cōtigisse ut ita hiero. laudarē. Sed q̃do sic eunt res humanæ: ut sit ī eis cuiq̃ nihil firmi: nihilo q; uitæ tutiores Iuuenes q̃ senes: & utrisq; incertus dies: forti aio feréda ē naturæ necessitas. Quid facias? Ita uiuitur. Colligas te ipsum & necessitati ut sapiété decet: pareas necesse ē. Talē te exigit uirtus tua. Nulla alia re q̃ uirtute & recto sēsu sapiēs differt: ab īsipiēte. Sapiēs quid poscat ī humāis necessitas cōsiderat. Insipiēs quid delectet. Propterea hic rebꝫ secūdis & aduersis uicitur. Ille oīa superat: ut cui īstabilitas fortūæ rerūq; uices sit sēper aīꝫ propositæ. Legimus Thesea sæpe cogitasse se fluctuare: anteq̃ fluctuaret: ut quū fluctuare cōtigisset ne fuisset sibi nouū fluctuare. Quisq; .n. ualet in eo quod sibi bonū proposuit. Sed de his satis: ne uidear uelle te fortissimū uirū patiētiā docere. Scio enī te optime oīum ītelligere quid rerū humanarū recta rō poscat. Vīdere ité habédā tibi rōnē tuorū domesticorū eē. Pédét eni ex te oés. mœrēt: si meres. Si spé ostēdis: discūt sapientiam uultu tuo. De his igitur satis. Veniā ad hieronimi laudem: si prius aperiam quæ ī ea texēda fuere mihi cōsiderāda.

e A fuere duo. Alterū quod huiusmōi epigrámata paucis uerbis multa ac magna sētétia grauidis gignenda sūt. Ita eorū: lex postulat. alterū quod pueri nisi ab idole & spe laudari possūt. Personarū enī laus: Vt plurimū circa actꝫ uersatur. Sed quid laude dignū potuit operari paucitate ānorū īfirmus puer? Laudamꝫ igitur & breuiter & ab indole atq; spe. Indoles āt ē ī puero q̄litas quedā: q̄ pronosticāur futurá eiꝫ uitá. Sed eá duobꝫ ex locis colligius. Altero ex eius corpusculi hītudine: Ex eiꝫ discipliabilitate altero: Et ex utroq; multis signis. Corporis bene compositi hæc eē signa. Magná memoriá: quod téperatiá partis aīalis. i. uētriculorū cerebri arguit. Naturæ item uiuacitatem: quod arguit calidita tem cordis. atque prædominantem coleram: quæ ad animi perspicatiam: operationes: & gloriæ cupiditaté pōt plurimū

Lĩguæ ſiccã uolubilitatem uerbaq; celeria & expedita:quod
lĩguæ cõplexionatos neruiculos & temperatũ lacunar. So-
noram & dulcẽ uocẽ:quod ſignat latas & expeditas humido
artheriaſ. Fortia latera:quod utrãq; corporis partẽ & natura
lẽ & ſpiritualẽ ſãna ualidãq; oſtẽdit. Molles tactu ut uult
Ariſtotiles carnes. Diſciplinabilitatis ãt Signa hæc eẽ. Au
diẽdi uaria ĩſaciabilẽ cupiditatẽ: In audiẽdo delectationẽ at
q; cõſtãtiam. Rerũ auditarũ narrationẽ aliis:unde pueroſ
fabularũ ſociis recitatores magnæ ſpei eloquẽtiæ eẽ Obe
diẽtiã & cũ obiurgãtur pudorẽ:Nã cũ nihil pudet:aut obedi
unt actũ ẽ:Sũt eni e tertio genere pueri. Gloriæ cupiditatẽ
ũde laudati tollũtur:uicti lugẽt. Venuſtã q̃tũ puer põt ĩfa
ctis geſtibus & dictis imitationẽ:Vt pueri qui imitãdo deri
dẽt balbos:claudos:ĩeptos:& huiuſmõi. Ad oĩa deniq; uer
ſatile ĩgeniolũ. Hæc & his cõtraria ſũt cognoſcẽdæ bonæ
uel malæ ĩdolis ſigna. Hæc ſi puero eẽ uides: qualẽ futurũ eẽ
ſcis? Certe uirũ oĩbus rebus maximũ. Qualis fuit qui uis clariſ
ſimorũ priſcorũ: Si aparẽtibus nõ neglıgitur & idoneũ Sorti
tur præceptorẽ. Equidẽ poſſũ affirmare hæc oĩa ſigna habũ-
de hieronimo tuo notaſſe. Tria puerorũ genera eẽ Heſio
do cõfirmat Ari. Primi generis eẽ pueros qui ex ſeſe ſine mo
nitore. Secũdi qui ſi nõ ex ſe moniti tamẽ. Tertii qui neq; ex
ſe:neq; moniti uirtutũ hĩtus gignũt. Hieronymũ fortaſſe ex-
primo:Sed certe ex ſecundo genere fuiſſe. Hæc ſunt quæ fue
re mihi conſideranda:Laus autem hæc eſt.

Hieronymo Treſſino Gaſparis Treſſini Aurati
Equitis. F. Matthæus colacius.

Si multis ſignis pernotata Indoleſ nunq̃ fallit:Fuiſſes tu lĩgua
Cicero:Cato uita:fortitudine Cæſar:Si maturuiſſes.

.An.Sal.M.cccc.Lxxxx.

Etatis xi.

Cal:Mar:

Matthæus colatius ſiculus. Doctiſſimo uiro Antonio ſiculo artibus ſtudentium patauii Rectori digniſſimo. S. . D.

q Vantum iudiciolo meo colligere poſſum: Re or iuniores in omni arte: a maioribus degene raſſe. Pictoriam uero quam perſpectiuã dicũt eſſe nobis adhuc ĩtegram. Vinci nos: ĩ hac etiã ab illis: fateor. Sed numero ingenioſorum non ingenio. Habuere maiores innumeros peritiſſimos hac arte. Hæc uero ætas uix habet pauciſſimos. Habet quos norim Antonellum ſiculum cuius pictura uenetiis ĩ diui caſſiani æde magne eſt intuenti admirationi. Belinos uenetos quorũ excellentiſſimis operibus perſæpe delector. Andream man tegnam patauum. Multo opere clarum. Habet item ſtatuari os Petrum lombardum & patrio artificio ſurgentes filios: Antonium riccium ueronenſem ſtatua & archytectura clariſ ſimos. Bellanum item patauum Auſim hos omnis uetuſtati fortaſſe conferre. Quomodo uerius his illi potuiſſent naturã imitari non facile intelligo. Sed de his omnibus & aliis eiuſ modi alias: debeo enim ubicunque ſit uirtuti. Nunc eorum ingenia laudabius qui patauii diui Antoni æde ſubſellia quæ eorum dicunt conſtruxere. Superioribus diebus imagines il las intuẽs eximio earum artificio obſtupui. Nec quiui me cõ tiere: ne uti: poſſẽ: illos laudarẽ. Scis enim pictores fictoresq; a maioribus factos eſſe plurimi. Id docent tum græcorũ. tum latinorum ſcripta: Quibus egregiæ eorum laudes continen tur. Quod: quicquid ẽ: laudis fretus peritia beniuolentiaq; item in me tua: ad te do: Vſurus grauiſſimo iuditio tuo: quo ſi cenſes edendum id caſtiges. Sin autem minus laceres.

Vale.

Matthæus siculꝰ Christophoro & Laurētio fratribꝰ ac petro Antonio Laurētii genero patauis Italis parrhasiis. Italis phidiis. Italis apellibus. .S. P. D.

d

Iuturna cura docendi uenetiis tandē liberatus relaxādi animi gratia ī balneas proficiscor. Vrbem patauiū ingressus cœpi ut cupidi uidendarū rerū solent: per urbem uagari Inuenio cā optimo situ pulcherrimo tutissimoque sedētē. Soli amplitudine. Triplici muro. Ter fluuio circunfuso. Portis Templis. Arce: Curia causarum foro. Foro item frumentario uinario lignario boario. Viarum stratis. Priuatis ædibus: Ortis. Riuis interfusis. Multis deniq; rebus: haud mediocri laude dignam. Sed de urbe nunc satis. Non enim ea sum motus ad scribendū. Redeo ad institutū. Phama diui Antoni ædis illectus: eo celeri gradu me cōfero. Ingressus lustro: per ædē: singula. Sine tamen admiratione: Video eni magna: Sed quæ sūt copiarū nō uirtutis. Venio tandē ad fratrū subsellia: quæ chorum dicunt: clarissimū opus uestrū. Hic primū sisto gradus Eleuo hic illico inhians supercilia. Fio hic nimia admiratione fere stupidus: ut qui quicq̄ igeniosius nunq̄ uideri. Videntur illa mihi uera omnia. Nō possum cito credere ficta esse. Accedo proprius. Duco per oīa manū. Regressus deinde circueo gradatim ītuens diligentissime singula.

Videntur mihi libri: ut a re magis nota quottidieq; uisa īcipiam: ueris ueriores. Alius super aliū: ut casu incuriaue fieri solet: nō æquati. Alius item clausus: Noua cōpagiatura: Alius cludi nō posse: ut uarietate magis uestrū eluceret ingeniū.

Candele cæreæ albis filo uerticibus: in ligneis teretibus que uasculis. Alia recta. Alia inclinata. Alia alia inclinatior. Inter eas alia transuersa. Omnes incomposito ordine interse hærentes: ut suapte natura: ubi nō sūt frequētes. fieri solet.

Vidētur item nouorum caminorum uertices fumo nigresce re. Ex uasis cumulo persica poma labi.

Angustia cellule cithara media foras extare.

Cauea illa uirgea miro ē artificio cōtexta. Circulo ligneo pulcherrime eius medio & extremis circunducto: Eiq; filis æneis colore: quantitate: conuexa forma intertextis: Vertice in angustum iunctis: Ligneæque testudini ifixis. Foris cornu æneo filo cinttum: Intus escæ uasculum & purpureus orbiculus i ludum auis pendet: Ibi discolor auis uiuat nec ne: dubios homines tenet.

Aeds. templa. cum campanis turres. Fornicum fenestrarū que umbris. Testudinibus. Surgentibus item gradibus. cum etiam inclinatis foribus uacua uideri.

Montibus item uestris cum hærbis Sparsis lapidibus. Alicubi discolore terra. Hærba alicubi non uestita: ut ueri uideantur: nihil adimi nihil adi potest. Quadrata superfitie æ dē uideri axtare: inq; aspicientē transuersam fores ostendere in longūque porrigi. Sed quid de uultibus illorū sācto rū dicā? Quid de impexa flexuosāque barba? Quid de manib & articulis digitorū ūguibusue? Quid de bucca & illis eius dentibus? Quid de eorū palliis. Retortis plicis & ūbris? Videntur omnia ueriora pulchiriora que ueris.

Orbiculi illi albi in coronā circuntexti: sub mento diui perdocimi fuere mihi delectationi non parue.

Sed illis: circa angelum gabrielem piissimā q; matrem: cum frōdibus fructibus q; ramis: natura ueriores. Colore. Forma. Quātitate nō producit. Sed illud mirū: quod his ramis: folia lāguēt ut illis qui hesterno die sint ab arbore matre succisi.

Quis scānellū illud: primo gradu subter miserātissimā matrē planum quadratum. inq; aspicientem porrectum. pedibusue suffultum negaret?

Lignea uascula: in plana superficie: rotūda spherica q; forma uideri.

Quisillud super calicem sericum: colore: raritate tex-turæ: purpureis lineis: & circa eas angustioribus pluribus ue nigris itertextis: Plicis. pédétibus iæqualiter capitibus: di-scoloribus diuersa facie uidédi: satis admirari posset?

Nec aliter uerũ filũ: q̃ uestrum: paruis flexibus: neque ueriore umbra ex archa sæpe pendere uidemus.

Gallia æris cudendi ducendique dedala: ueriora candela bra uestris: in italiam nunquam misit.

Quis unquã crederet: circularem planamque superficié: quantum os calicis est: seu paululo plus: totum calicem in lon gũ iacentem: & ipsum concauum uideri posse?

Planã poliédi ligni istrũentũ: per ulnã fere uideri asurgété ex armarii loculo extare: magnæ mihi admirationini fuisse.

Illo incendendi thuris argenteo uasculo: quod uulgo thu ribulum dicunt: uerius mollius ue: cũ argéteis nodis: Argéta rius faber excuderet duceretq; néo. Citharis ité uestris distinctis asserum cõpagibus: Testudie eleuata: Reflexis col lis: Ligneis tésoribus chordarũ: cũ ipsis chordis: ueriores pul chrioresq; iacere nunq̃ uidi. Sed idumentũ illud lineũ ãgeli gabrielis: Rara textura: lineæ talæ colore: plicis: plicarũ ũbris: lineãentis deniq; oibus. Quæ més. Quod igenium. Cu ius eloquentia laudando satis admirari posset?

s Ed quid uerbis cõtero tépus. Non eni sũ potis uestro atifitio uerba æquare. Vincimur arte uestra. Facilius uerіusq; imitamini uos figédo naturã: q̃ quius nos uer bis exprimere. Facilius uos quidé re facicis q̃ eloquétissius quisq; dicere uerbis põt. Agimus tibi gratias imortalis de us: quod huic dederis ætati: quibus in hac arte: cũ oi ãtiquita tate certemus. Vobis fictoribus nõ horremus parrhasios. Nõ phidias. Nõ apelles. Prodeãt i mediũ si uelint Olympia des oés cũ suis fictoribꝰ atq; pictoribꝰ. Olympias. iii. & octua gesima: cũ Calcamene. critia. ægla. Octuagesia septima cũ Agelade. Gallone. Polycreto. Gorgia. Lacone. Myrone. Py-

thagora.Scopa.Pelio. Arrigio. Asopodoro. Alexi. Aristide Phœmone. Antenodoro. Clemea. Clitoro.
Nonagesima. V. cũ naucide. Dinone. Patroclo Centesima. ii. cũ Polide. Cephysodoro. Lemare. Ippodoro. Cẽtesima. i i i i. cũ prasitele. Euphranore. Cẽtesima. vii. cũ Eciotro. Imacho. Cẽtesima. xiiii. cũ Lysippo. Lysia. Tosio. Tone. Eufornide. Sostrato. Ione. Zeusiade. Cẽtesima. xx. Eutychide. Eutycrate Chepi. Sicroto. Timarcho. Pyrromache.

Cũ his oibus itaq; prodeãt. Afferant ẽt secum eorũ oium opera: nihil me iudice ueremur: omnibus uos conferre.
Pinxerint licet uuas: quæ tanta imagine neritatis aues ad se comedendũ: in scænã ubi erant picte: illexissent.
Pinxerint licet: lineæ telæ deorũ imagines: quæ meruerĩt sibi tabellas uetustate carieqne corrosas ter pluries ue mutari.
Finxerint licet: uiuos de marmore uultus.
Scripserit licet: de perspectiua libros: quibꝫ q̃titatũ: lineamentorũ. Vmbrarũ: colorũ ue: Geometicarũ proportio nũ. diuersarũ formarũ. mensurarũq;: sẽsibiliũ corporũ: elegã ter & egregie præcepta cõtierẽtur: quibꝫ dei posteri claruere.
Tãto igenio ualuerit licet: ut eorũ pleriq; artẽ sine doctore di dicerint claruerintq;: Nichil: dico: ueremur oĩbus uos cõferre Mõ adsint mathematici iudices: Qui optime rerũ naturas ac formas norint. Sed si necesse fiet: ut illis cedamus. Succũbe mus casu ac fortuna nõ ingenio. Quod hi platones. Aristoti- les. Alexãdros magnos. Marcos uarrões. Iulios. cæsares. M. Tulios cicerones: suarũ imaginũ cænsores & laudatores iue nere: Vos quidẽ i hæc tẽpora icidisse. Vbi uirtus fiat nihili. Vbi oĩa possideat auaritia: Vbi perpauci secreta excellẽtiãq; imaginũ uestrarũ ĩtelligũt. Et siqui sint: qui recte norit: minꝫ tamẽ illa mirãtur: Vt qbꝫ pecunia sit admiratiõi non uirtus: Hoc uos illi uicũt. Hoc uos ego miseror. Hoc uestrã deploro fortunã. Estis digni ut Augusti tẽporibꝫ fuissetis: ubi iuditio rũ excellẽtia: q̃ti qsq; erat: facillie noscebatur. Vbi suis mune

ribus igenia donabātur. Vbi uirtuti uulgo occurrebāt fautores Mecænates. Polionesq;.

Itaq; duo eximia illo uestro opere:itellexi. Alterū nō mino altero. Vtrunq; excellentissimū. Vtrū magis mirer nescio. Id ē:uos nō minus proprietates formas. Liniaméta. Mésuras. naturasq; rerū itelligere atq; fingitis. Et nō minus egregie figere q̄ itelligitis. Miri quidé estis naturæ:tū itelligédo:tū ét fingendo:iterpretes. Videtur illud opus:nō uestrū:sed naturæ. Habet umbras lōgiores breuiores ue:crassiores seu tenuiores:ut uniuscuiusq; rei sua natura postulat. Quod uix pīgi colore pōt:uos ligno fixistis. Hic uestrū apparet i geniū. Hic illa rerū natura cognitio:hoc sūma uos tollit laude. Hic phāæ imortalis spes. Hæc maxime admirātur excellēti igenio uiri.

Cōgratulor itaq; tibi liberius:& uere cōgratulor urbs pata uiū. Quod tāta igenia alis. Quod eorum arte ét clares. Tene hoc tātū muno. perfice:ne abeāt. Es eni & fuisti séper huius cemodi ingeniorum digna altrix. Quibus ubique gentium clares. Viuitur sine lege:ubi urbs patauium minus sit audita.

Clares patauiuum urbe. clares ciuitate: Clares & his in geniis. Clares etiam arte statuarii clarissimi horum affinis petri lombardi. Educit hic etiā uiuos de marmore uultus. Cuius statuas in diui iob æde pridie sum plurimū miratus. Sed de hoc alias longius: Debeo enim ubicunque siet:uirtuti.

Sed ut ad rem redeam: Quur ego rudi ineptoque calamo uestra tanta ingenia maculo. opus esset in ea laudando illo excellentis fluuio ciceronis. Qui grandi oratione grandem uirtutem assequaretur.

Indecet enim paruam eloquentiam grandem materiam aggredi. Sed non desiuit me uirtus uestra tacere. Saltem aperui aliis uiam. ut qui eloquantia ualent uos laudent plenius. Quod ut faciant oro: Cupio in hoc ab omnibus uinci: Modo donetur suo munere magna uirtus uestra.

Hoc libello hi tractatus continentur.

Impressum uenetiis per Bernardinum
de nouaria · M. cccc. Lxxxvi.